

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سیاست ازبکستان در قبال افغانستان؛ از اسلام کریم‌اف تا شوکت میرضیایف

سید میثم موسوی گردیزی^۱

شیوا علی‌زاده^۲

چکیده

سیاست خارجی ازبکستان در قبال افغانستان شامل دو مرحله می‌شود؛ مرحله اول (۱۹۹۱-۲۰۱۶)، مرحله حفظ فاصله و رویکرد محتاطانه نسبت به افغانستان و مرحله دوم (۲۰۱۶ - تاکنون)، که مرحله توسعه روابط سیاسی و اقتصادی است. این پژوهش به دنبال پاسخ به این پرسش است که سیاست خارجی ازبکستان در قبال افغانستان در دوره شوکت میرضیایف دنباله‌رو سیاست اسلام کریم‌اف (سیاست درهای بسته) است یا مشی دیگری دارد؟ در پاسخ، این فرضیه مطرح می‌شود که سیاست خارجی ازبکستان در دوره میرضیایف در قبال افغانستان سیاست درهای باز است و با وجود سقوط نظام جمهوریت و استقرار طالبان در رأس قدرت، در تکاپو برای افزایش ارتباطات و همکاری‌ها با امارت اسلامی افغانستان است. با توجه به رویکرد بررسی مقایسه‌ای و تمرکز بر مرحله توصیفی آن، روش مورد استفاده در این نوشتار کیفی و از نوع مقایسه‌ای است.

واژگان کلیدی:

ازبکستان، افغانستان، سیاست خارجی، صلح‌سازی، امنیت، کریم‌اف، میرضیایف.

درجه مقاله: علمی - پژوهشی

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۱۲/۱۴ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۰۲/۰۳

^۱ دانشجوی دکتری مطالعات منطقه‌ای، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، جمهوری اسلامی ایران.

s.maisammoosavi@ut.ac.ir

^۲ نویسنده مسئول و استادیار گروه مطالعات منطقه‌ای، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، جمهوری اسلامی ایران.

shiva_alizadeh@ut.ac.ir

مقدمه

ازبکستان به دلیل عوامل ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی یکی از بازیگران فعال در مسائل مرتبط با افغانستان به شمار می‌رود. تاشکند علاوه بر کنشگری انفرادی، از مشارکت کنندگان در ابتکارات سیاسی و اقتصادی معطوف به حل مناقشات در افغانستان بوده است.

در ژوئیه ۲۰۱۲، مجلس علیای جمهوری ازبکستان یا همان سنای ازبکستان دکتترین سیاست خارجی، به‌منزله استراتژی سیاست خارجی میان‌مدت و بلندمدت این کشور را تصویب کرد. در این سند، آسیای مرکزی که ازبکستان بخشی از آن است، اولویت سیاست خارجی این کشور معرفی شده و بر حل مسائل منطقه توسط کشورهای آن بدون دخالت کنشگران خارجی تأکید شده است (Исмаилович, 2021: 34). تدوین دکتترین سیاست خارجی ازبکستان مبتنی بر رویکردهای پیشین و تجربیات انباشته (اعم از مثبت و منفی) در حل مشکلات امنیتی منطقه و ابتکارات جدید بود. در خصوص افغانستان، این سند ادامه منطقی سیاست تاشکند در مورد حل و فصل مناقشات در این کشور بود؛ کمک به تضمین صلح و ثبات در افغانستان در چارچوبی مشخص یکی از جهتگیری‌های مهم این دکتترین بود. رژیم طالبان در سال ۲۰۰۱ در پی حمله نظامی آمریکا پس از واقعه یازده سپتامبر سرنگون شد، اما این به‌معنای پایان درگیری‌ها در افغانستان و استقرار ثبات در این کشور نبود. در همین چارچوب و با هدف کمک به پایان درگیری‌های داخلی در افغانستان و با وجود سیاست درهای بسته کریم‌اف، ازبکستان در سال ۲۰۰۸ پیشنهاد تشکیل گروه تماس ۳+۶ را داد که شامل کشورهای هم‌مرز افغانستان به‌علاوه روسیه و ایالات متحده و ناتو بود. هدف از این ابتکار، همسو کردن تلاش‌ها برای دستیابی به صلح و ثبات در افغانستان از راه‌های مسالمت‌آمیز بود، چراکه تجربه ثابت کرده بود که تکیه بر روش‌های نظامی بدون پرداختن به مسائل اجتماعی و اقتصادی، تنها به بغرنج‌تر شدن وضعیت منجر می‌شود. ازبکستان بر کاهش ظرفیت درگیری‌های داخلی در افغانستان و بهبود وضعیت اقتصادی این کشور با اولویت دادن به تخصیص کمک‌های هدفمند اقتصادی به افغانستان تأکید داشت (Пригчин, 2020: 783).

با درگذشت کریم‌اف و به قدرت رسیدن میرضیایف در ۲۰۱۶، پدید آمدن تحولاتی در سیاست داخلی و خارجی ازبکستان محتوم شد. در آن ایام و با گذشت پانزده سال از سقوط طالبان و در شرایطی که آمریکا بخش بزرگی از نیروهای رزمی‌اش را از افغانستان خارج کرده بود، با وجود برخی دستاوردها، بیهودگی ادامه کمپین به‌اصطلاح ضدتروریسم در افغانستان محرز شده بود. شعار آمریکا و متحدانش در افغانستان تضمین امنیت و ثبات و پیشبرد توسعه در این کشور بود. کارنامه آنها حاکی از ناکامی بزرگ در تحقق این شعار بود. افغانستان در ۲۰۱۶ شاهد

تحولات امنیتی، نظامی و سیاسی پرشماری بود که می‌توان به دستاوردهای نظامی طالبان، حضور گسترده داعش و همچنین تلفات بالای نیروهای نظامی دولت افغانستان اشاره کرد. بازگشت طالبان به قدرت در اوت ۲۰۲۱ اوضاع را برای همسایگان افغانستان متفاوت ساخت. شرایط جدید تدابیر جدیدی را طلب کرد. در این مقاله به سیاست‌های دولت ازبکستان در روابطش با این همسایه جنوبی، و با تأکید بر تحولات آن در دوران پسا کریم‌اف پرداخته می‌شود.

روابط افغانستان و ازبکستان پس از استقلال

ازبکستان و افغانستان همسایگانی هستند که از استقلال ازبکستان در پی فروپاشی شوروی به این سو، روابط آنها متأثر از تهدیدهایی بوده که از افغانستان سرچشمه گرفته‌اند. تهدیدهای مزبور عمدتاً گسترش تروریسم و افراط‌گرایی، قاچاق سلاح و مواد مخدر است. در مجموع، نگاه ازبکستان به افغانستان به منزله منشأ تهدید بوده است (Meliбаев, 2019: 12).

افغانستان یکی از نخستین کشورهایی بود که استقلال ازبکستان را به رسمیت شناخت. روابط دیپلماتیک طرفین در ۱۳ اکتبر ۱۹۹۲ با دیدار رئیس وقت دولت اسلامی افغانستان، برهان‌الدین ربانی و اسلام کریم‌اف، اولین رئیس‌جمهور ازبکستان برقرار شد. البته مسیری که افغانستان با سرنگونی دولت نجیب در آوریل ۱۹۹۲ آغاز کرده بود، با به قدرت رسیدن مجاهدین به استقرار ثبات منتهی نشد و دهه نود میلادی، دوران جنگ‌های داخلی مجاهدین و در نهایت، به قدرت رسیدن طالبان بود، در شرایطی که ازبکستان ثبات سیاسی را در دهه مذکور و ایام بعدی تجربه کرد و این، دو مسیر متفاوت بود. طی جنگ‌های داخلی موسوم به جنگ کابل از ۱۹۹۲ تا ۱۹۹۶ که منجر به سقوط پایتخت افغانستان به دست طالبان شد، وضعیت افغانستان از جوه مختلف از جمله استانداردهای زندگی، افراطی‌گری مذهبی، تروریسم، و تولید و قاچاق مواد مخدر وخیم‌تر شد. در این شرایط، کریم‌اف، در نشست پنجمین سالگرد استقلال ازبکستان در ۲۴ اکتبر ۱۹۹۵ گفت: «جنگ در افغانستان صلح و امنیت را نه تنها در آسیای مرکزی، بلکه در جهان تهدید می‌کند. کلید حل تنش در افغانستان، حذف مداخله نیروهای خارجی است. بار دیگر از شورای امنیت سازمان ملل متحد ممنوعیت واردات تسلیحات به افغانستان، صرف‌نظر از اینکه چه کسی و یا چه گروهی باشد، خواستاریم. ازبکستان و کل آسیای مرکزی علاقمند به اجرای پروژه‌های انکشافی (توسعه‌ای) در زمینه ارتباطات ریلی و جاده‌ای هستند که مورد استقبال بسیاری از سازمان‌ها و شرکت‌های بین‌المللی است. مسیرهایی که از خاک افغانستان به بنادر اقیانوس هند می‌روند» (United Nation press, 1995).

یکی از چالش های دولت ازبکستان از بدو استقلال، پدیده افراطی‌گری اسلامی بوده است. بی‌ثباتی سیاسی در تاجیکستان و وقوع جنگ داخلی از ۱۹۹۲ تا ۱۹۹۷ در این کشور که در یک‌سوی آن نیروهای اسلام‌گرا قرار داشتند، سبب شد عامل «تهدید اسلامی» برجسته‌تر شود، به ویژه از آن رو که آمریکا و روسیه از یک سو و نخبگان محلی از سوی دیگر سعی در بزرگ‌نمایی آن داشتند. تحولات در افغانستان، و سقوط رژیم نجیب‌الله سبب شد تا تأثیر متقابل جریان‌های سیاسی - نظامی در افغانستان و همسایگان شرقی، شمالی و جنوبی آن با روشنی بیشتری مطرح شود (کولائی، ۱۳۹۴: ۱۲۷).

گسترش افراطی‌گری اسلامی در آسیای مرکزی تحت تأثیر مجموعه‌ای از عوامل درونی و بیرونی قرار داشته است. خلاء ژئوپلیتیکی پس از فروپاشی شوروی، «بازی بزرگ» جدیدی را در منطقه شکل داد. عربستان و پاکستان از کشورهایی بودند که در پهنه آسیای مرکزی به شدت فعال شدند. اقدامی که مورد حمایت آمریکا قرار داشت تا مهار و «سدبندی» جمهوری اسلامی ایران را پیش ببرد. در کنار عوامل بیرونی، مجموعه‌ای از مؤلفه‌های داخلی نیز به ترویج افراطی‌گری اسلامی کمک کرد. رشد سریع جمعیت و شرایط دشوار معیشتی، فساد سیاسی، تجارت مواد مخدر، نابرابری‌ها و مشکلات عظیم اقتصادی، هم‌زمان با تبلیغات گروه‌های افراطی دینی، به گسترش افراطی‌گری در آسیای مرکزی دامن زد. ارتباط میان بنیادگرایان منطقه با طالبان در افغانستان، این روند را تقویت کرد. فقدان چارچوب‌های قانونی برای مبارزات سیاسی نیز در تقویت این گرایش‌ها اثرگذار بوده است (کولائی، ۱۳۸۴: ۲۲۱).

در چهل و هشتمین اجلاس مجمع‌عمومی سازمان ملل متحد در ۱۹۹۳، کریم‌اف خواستار توجه جامعه جهانی به وضعیت بغرنج افغانستان شد. او در پنجاهمین اجلاس ملل متحد در ۱۹۹۵ پیشنهادهایی را برای حل این مشکل ارائه داد و در ۱۹۹۷، رئیس‌جمهور ازبکستان با مشارکت دیگر ۵ همسایه افغانستان و همچنین آمریکا و روسیه گفت‌وگوهایی را آغاز کرد که سرانجام آن تشکیل گروه «۲+۶» بود. در ۱۹ ژوئیه ۱۹۹۹ نشست دیگری از این گروه با شرکت نمایندگان ایران، چین، پاکستان، تاجیکستان، ترکمنستان، ازبکستان و آمریکا و روسیه و همچنین سازمان ملل در نقش میانجی، در تاشکند برگزار شد.

یکی از وجوه مهم این نشست، حضور طرفین درگیری؛ یعنی گروه «طالبان» و نمایندگان جبهه متحد اسلامی ملی برای نجات افغانستان معروف به «ائتلاف شمال» بود. در پایان این کنفرانس، اعلامیه تاشکند در مورد «اصول اصلی حل مسالمت‌آمیز منازعه در افغانستان» امضا شد. این اعلامیه مبنای گفتگوی مستقیم بین طالبان و ائتلاف شمال و اعضای گروه

۲۰۰۶ شد که مورد استقبال شورای امنیت سازمان ملل نیز قرار گرفت. اعلامیه تصویب‌شده تاشکند، وضعیت سند سازمان ملل را دریافت کرد (Pritchins, 2020: 8).

مشی دیپلماتیک ازبکستان در دهه ۱۹۹۰ در قبال افغانستان معطوف به تشریک مساعی در همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی در خدمت ایجاد گفت‌وگو بین طرفین متخاصم در نزاع‌های داخلی این کشور بود (Caa-Network, 2020)، که البته آن را باید سیاست اعلامی ازبکستان برشمرد. در اواخر دهه ۹۰، زمانی که حکومت مجاهدین به ریاست ربانی توسط گروه طالبان ساقط شد، مقامات ازبک در ابتدا موضع ضد طالبان گرفتند. نیروهای ائتلاف شمال و از جمله شبه‌نظامیان نزدیک به ازبکستان تحت فرمان عبدالرشید دوستم، رهبر جنبش ملی افغانستان، شماری از استان‌های افغانستان هم‌مرز با ازبکستان را تحت کنترل خود داشتند. با تصرف مناطق بیشتر توسط طالبان و دسترسی مستقیم به مرز ازبکستان و افغانستان، و سلطه طالبان بر بخش عمده خاک افغانستان، ضرورت به مذاکره با طرف پیروز به‌منظور پیشگیری از درگیری با آنها در مناطق مرزی، و حفظ حسن همجواری پدیدار شد.

پس از انجام برخی مقدمات، به ابتکار طرف ازبکستانی، هیئتی از طالبان به ریاست مولوی عبدالزاهد، معاون وزیر امور خارجه امارت اسلامی وارد شهر مرزی ترمذ شد. هیئت مذکور در دیدار با مقامات ازبک، به ایجاد روابط حسنه میان دو کشور تأکید داشتند و برای همکاری در مورد مسائل گوناگون از جمله تجارت، اقتصاد و امنیت توافقاتی صورت دادند.

یک ماه پس از دیدار هیئت طالبان از ازبکستان در اوایل ژوئن ۱۹۹۹، وزیر امور خارجه وقت ازبکستان عبدالعزیز کاملوف به افغانستان رفت و در استان قندهار با ملامحمد عمر بنیان‌گذار طالبان ملاقات کرد و نامه کریم‌اف را به وی داد. محتوای نامه راجع به ایجاد فضای تفاهم، و نه تقابل میان طرفین بود. کاملوف از طرف رئیس‌جمهور ازبکستان، از نمایندگان گروه طالبان دعوت کرد تا در نشستی در تاشکند در چارچوب ابتکار ازبکستانی ۲۰۰۶ شرکت کنند.

روابط طرفین تا اوایل ۲۰۰۱ با فرازونشیب‌هایی برقرار بود. دولت کریم‌اف علاوه بر ارتباطات ویژه‌ای که با طالبان باتوجه به منافع اقتصادی، امنیتی و سیاسی ازبکستان برقرار کرده بود، در اواخر حکومت این گروه در افغانستان و با توجه به تهدیدات امنیتی که متوجه ازبکستان می‌شد اجازه داد که کمک‌های جمهوری اسلامی ایران برای ائتلاف شمال از طریق گذرگاه مرزی ترمذ ارسال شود و بدین‌گونه در تقویت نیروهای مقاومت به فرماندهی احمد شاه مسعود در برابر طالبان مشارکت کرد (Dzen, 2019).

موضوع افغانستان برای کریم اف اهمیت خاصی داشت. او می‌دانست که ادامه بی‌ثباتی و رشد افراطی‌گری در مرزهای جنوبی، منبع تهدید دائمی امنیتی برای ازبکستان و مانع تحکیم قدرت وی و حفظ رژیم سکولارش است. جنگ داخلی تاجیکستان و همچنین نقل مکان رهبران گروه‌های اسلام‌گرای سرکوب‌شده در ازبکستان به افغانستان و تأسیس گروه شبه نظامی موسوم به جنبش اسلامی ازبکستان^۱ (IMU) در آنجا در سال ۱۹۹۸ به چنین تهدیدهایی دامن زد.

حملات تروریستی در فوریه ۱۹۹۹، و همچنین رویدادهای باتکن در فاصله اوت تا اکتبر ۱۹۹۹، برای نخبگان سیاسی ازبکستان به جلوه دیگری از آسیب‌پذیری امنیت منطقه و ضرورت مقابله سریع با تهدیدات، تبدیل شد. تاشکند با برقراری تماس با چهره‌های متنفذ شمال، به‌ویژه عبدالرشید دوستم، کوشید تا امنیت مرز با افغانستان را تأمین کند. چنانکه پیش‌تر اشاره شد، در ژوئیه ۱۹۹۹ نشست گروه تماس «۲+۶» در تاشکند برگزار شد که موفقیتی دیپلماتیک برای تاشکند بود، اما سیر وقایع، هم در ازبکستان و هم افغانستان مسیر را به سمت دیگری برد. با آغاز عملیات ائتلاف بین‌المللی علیه القاعده و طالبان در ۲۰۰۱، ازبکستان امکانات قلمروی و لجستیکی در اختیار نیروهای نظامی آمریکایی و متحدان آن از جمله آلمانی‌ها قرار داد (Sarukhanyan, 2019). تاشکند در عملیات‌های موسوم به جنگ علیه تروریسم توسط ایالات متحده در افغانستان با حمایت از نیروهای آیساف مشارکت موثر داشت. ازبکستان از ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۵ فرودگاه نظامی خان‌آباد در منطقه کشک‌دریا (قشقه‌دریا)^۲ را در اختیار آمریکایی‌ها قرار داد (ایسنا، ۱۴۰۰).

جدی‌ترین ضربه به فعالیت‌های گروه تماس ابتکاری ازبکستان، نزاع بین تاشکند و غربی‌ها بود که در پی حوادث اندیجان در مه ۲۰۰۵ درگرفت. در پی این بحران، ایالات متحده و اتحادیه اروپا دولت ازبکستان را مورد انتقاد قرار داده و به نقض حقوق بشر متهم کردند، اما این اتهامات از سوی تاشکند رد شد. در این تنش سیاسی واکنش‌های قاطعی از سوی دولت کریم‌اف صورت گرفت که تنزل روابط ازبکستان و غرب و اعمال تحریم‌هایی علیه تاشکند و ایجاد محدودیت در روند تأمین نیازهای نیروهای ناتو در افغانستان از سوی تاشکند، از پیامدهای آن بود. پس از عادی‌سازی نسبی روابط با غرب و لغو تحریم‌ها، تاشکند کوشید تا فعالیت‌های گروه تماس فراموش‌شده را احیاء کند. در ۲۰۰۸، کریم‌اف پیشنهاد تغییر طرح «۲+۶» به «۳+۶» را با محوریت ناتو داد. با این حال، انتظارات برآورده نشد. روابط

^۱. Islamic Movement of Uzbekistan

^۲. Qashqadaryo viloyati

پیچیده بین اعضای گروه تماس پیشنهادی و وضعیت افغانستان، چشم‌انداز کارکرد ابتکار ۳+۶ را امیدبخش نمی‌نمود. ازبکستان چندبار این موضوع را از تریبون سازمان ملل مطرح کرد و البته استقبالی ندید. تاشکند در این مورد حتی نتوانست حمایت مسکو را جلب کند که در غیاب خود افغانستان، در مورد مؤثر بودن فعالیت این گروه ابراز تردید کرد (Sarukhanyan (A), 2019).

مشکل اصلی استراتژی کریم‌اف رنگ باختن هدف اصلی و پرداختن بیشتر به جنبه نمایشی، و کمتر به جنبه عملیاتی بود. مسئولان و نخبگان از نقد این ابتکار در جهت بهبود عملکرد آن احتراز کردند. تقریباً هیچ کس از کاستی‌های گروه تماس نگفت. در مقابل، ابتکار عمل به منزله منطقی‌ترین قالب برای حل مسئله افغانستان بازنمایانده شد. تاشکند به جای حفظ ارتباط دائمی با همه اعضای گروه پیشنهادی و تلاش برای ایجاد مفاهمه بین آنها، میزگردهای پرشماری را ترتیب داد که در آنها از کارشناسان بین‌المللی دعوت شده بود تا از ابتکار پیشنهادی تمجید کنند.

علاوه بر این، موضوع افغانستان به شدت امنیتی شد. این وضعیت را می‌توان با رویکرد مقامات به عدم تبلیغ موضوعاتی که به نوعی با افراطی‌گری مذهبی و تروریسم مرتبط است، توضیح داد. نباید فراموش شود که سرویس‌های ویژه ازبکستان با جنبش اسلامی ازبکستان مستقر در افغانستان درگیر بودند، گروهی که با حمایت طالبان و القاعده تأسیس شده بود، اما در عین حال روابط دولت ازبکستان با طالبان تداوم یافت. تاشکند رویکرد محتاطانه در قبال افغانستان را ادامه داد و حتی جنبه‌های موفق سیاست خود در افغانستان را تبلیغ نکرد (Sarukhanyan (B), 2019).

موضع ازبکستان در جنگ داخلی افغانستان بی‌طرفانه نبوده، چراکه تاشکند به حمایت از یکی از جناح‌های متخاصم افغانستان، یعنی نیروهای عبدالرشید دوستم پرداخت. در آن سال‌ها ژنرال دوستم ۹ استان در شمال افغانستان را تحت کنترل داشت. جان مک‌کارتنی، دیپلمات سابق بریتانیایی و متخصص آسیای مرکزی، بر این عقیده است که به‌رغم اشتراکات قومی و زبانی که اساس تماس‌ها و تعاملات ازبکستان با برخی گروه‌های سیاسی و نظامی افغانستان است، اقدامات ازبکستان عمدتاً ناشی از تهدیدانگاری از سوی افغانستان و نگرانی از نفوذ گروه‌های تروریستی و تسری افراطی‌گری به قلمرو آن بوده است. علاوه بر این، برخی از کارشناسان غربی معتقدند که ازبکستان در پی فروش بخشی از سلاح‌ها و تجهیزات نظامی بجامانده از دوره شوروی بود، و افغانستان به بازار پرمنفعتی برای این تسلیحات بدل شد

(Sarukhanyan (C), 2019) و این در تناقض با سیاست اعلامی ازبکستان و مطالبه کریم‌اف در سخنرانی‌اش در پنجمین سالگرد استقلال ازبکستان در مطالبه از مجامع بین‌المللی برای ممنوعیت عرضه سلاح به گروه‌های مختلف درگیر در افغانستان بود.

بهره‌برداری از ظرفیت‌های گروه قومی ازبک افغانستان با وجود فراز و فرودهایش، یکی از محورهای سیاست اعمالی تاشکند در قبال افغانستان بود. در ۱۹۹۲ در پی سقوط دولت نجیب، دوستم کنترل شمال افغانستان را به دست گرفت. در آن زمان عمده شمال افغانستان که جمعیت چشمگیر ازبک دارد، به طور غیررسمی «دوستستان» نامیده می‌شد. او شهر مزارشریف را پایتخت شمال افغانستان اعلام کرد و در این شهر اقامت گزید. در آن زمان، ۶۵ هزار نیروی نظامی تحت فرمان وی، مجهز به تانک‌های ساخت شوروی، هواپیماهای جنگنده و سایر تجهیزات نظامی بودند. (2020Kun.uz). دولت تاشکند در عمل حاکمیت دوستم را در شمال افغانستان به رسمیت شناخته بود. در آن ایام اسکناس‌هایی منقش به چهره دوستم با نام پول «جنبشی» یا «دوستمی» که در ازبکستان چاپ می‌شد در شمال افغانستان توزیع می‌شد و در کابل نیز رواج یافته بود و بهای آن حدود نصف افغانی بود و تا ۱۹۹۸ در دادوستد در افغانستان مورد استفاده قرار داشت. این اقدامات دولت تاشکند حاکی از وجود سناریویی مبنی بر ایجاد منطقه‌ای حائل بین مرزهای خود و نواحی مرکز - جنوب افغانستان از طریق وجود یک دولت خودمختار ازبک در شمال افغانستان بود.

دوستم در سال‌های ۱۹۹۶ و ۱۹۹۷ که در تقابل با نیروی پیشرونده طالبان به ائتلاف شمال به فرماندهی احمدشاه مسعود پیوست نیز مورد حمایت جدی تاشکند قرار داشت. البته او در ۱۹۹۷ از طالبان شکست خورد و از افغانستان گریخت. خالی کردن صحنه توسط او به مذاق کریم‌اف خوش نیامد و به روایت طرف ازبکستانی روابط طرفین به همین دلیل تیره شد. کریم‌اف به تمسخر می‌گفت: «اگر دوستم یک ژنرال ازبک است، پس من یک ژنرال چینی هستم» (Institute for War and Peace reporting, 2005). دوستم که در ازبکستان مورد استقبال قرار نگرفته بود، از ۱۹۹۷ تا ۲۰۰۱ را در ترکیه گذراند. پس از سقوط طالبان به افغانستان برگشت و تا استیلاي مجدد طالبان در ۲۰۲۱ مناصب تراز اولی را در افغانستان در اختیار داشت. دوستم به دلایل مختلف گرایش بیشتری به ترک‌گرایی تا ازبک‌گرایی نشان داده است (Rotar, 2014)، اما در ایام نظام جمهوری‌ت نیز با وجود روابط سرد با کریم‌اف و نبودن گزینه اول برای میرضیایف، همواره به‌عنوان یک چهره سیاسی - نظامی تأثیرگذار در افغانستان مورد توجه تاشکند بود و در تکاپوهای آشکار و پنهان تاشکند برای افزایش حضور

و نفوذ خود در افغانستان و به خصوص شمال این کشور و به ویژه در ولایت‌های جوزجان و فاریاب، یک چهره غیرقابل چشم‌پوشی بود.

به طور کلی، سیاست ازبکستان در قبال افغانستان در دوره کریم‌اف، چه در جنبه اعلامی و چه اعمالی، در بسیاری از وجوه نیمه‌کاره ماند؛ از یک‌سو، تاشکند در دهه ۱۹۹۰ فعالانه وارد تجارت شد و در سیاست اعلامی کوشید در حل و فصل بحران در کشور همسایه ایفای نقش کند، از سوی دیگر، استفاده از مؤلفه ازبک‌های افغانستان و تقویت وزن نظامی و سیاسی آنها در صحنه افغانستان را محور قرار داد و به فروش سلاح در این کشور نیز پرداخت. انفعال در پیشبرد ابتکارات دیپلماتیک، ناکارآمدی فعالیت‌های تجاری، فقدان ارزیابی انتقادی از اقدامات خود، جانب‌داری در حوزه مسائل قومی افغانستان و مشکلات در تعامل با شرکای غربی، منجر به ناکامی ازبکستان در معرفی خویش به‌مثابه کنشگر صلح‌ساز در بحران افغانستان شد. در نتیجه، تاشکند بر تماس‌های دوجانبه با کابل متمرکز شد. در آن دوره، ازبکستان روابط تجاری با افغانستان را تداوم بخشید و در شماری از پروژه‌ها در مناطقی از افغانستان، با محوریت منطقه مورد علاقه خویش در شمال این کشور سرمایه‌گذاری نمود.

۱. گروه‌های اسلام‌گرا در ازبکستان

جنبش اسلامی ازبکستان^۱. گروه شبه‌نظامی اسلام‌گرای افراطی است که در ۱۹۹۸ توسط طاهر یولداش و جمعه نمنگانی چترباز شوروی سابق تأسیس شد. هر دو از ازبک‌های دره فرغانه بودند. هدف اعلامی این گروه سرنگونی اسلام کریم‌اف و ایجاد یک دولت اسلامی تحت شریعت بود. این گروه روابط خوبی با طالبان و القاعده داشت (Radio Free Europe, 2019)، اما بعداً روابط بین طالبان افغانستان و جنبش اسلامی ازبکستان رو به افول گذاشت (Center for International Security and Cooperation (CISAC), 2019).

خاستگاه عمده اعضای آن دره فرغانه به‌ویژه شهرهای نمنگان و اندیجان، به‌منزله پایگاه‌های اصلی افراطی‌گری مذهبی در ازبکستان است. بنا به ادعای دولت ازبکستان دخالت مؤثر جمعه نمنگانی در قاچاق مواد مخدر از افغانستان به آسیای مرکزی و از آن طریق به روسیه و اروپا در کنار دیگر فعالیت‌های تجاری امکانات مالی گسترده‌ای را برای جنبش اسلامی به وجود آورد (موسوی، ۱۳۸۴: ۱۸-۱۹).

^۱. Islamic Movement of Uzbekistan

این حزب از طرف دولت ازبکستان متهم به بمب‌گذاری و ترور مقامات امنیتی این کشور شد. هرچند این حزب ارتباط خود با طالبان و القاعده را تکذیب می‌کرد، اما شواهد و قرائن دال بر این ارتباطات بود. بارزترین مثال، پناه بردن آنها به خاک افغانستان بود (آقایی، ۱۳۹۳: ۱۸). اعضای این حزب با ملا عمر بیعت کردند (شفقنا، تیر ۱۳۹۴). جمعه نمگانی در نوامبر ۲۰۰۱ در حمله هوایی در افغانستان کشته شد (Donovan, 2003) و طاهر یولداشف نیز در ۲۷ اوت ۲۰۰۹ در حمله پهپادی آمریکا کشته شد (Daily Times, 2009). اعضای حزب حرکت اسلامی ازبکستان هم‌زمان با حملات ایساف^۱ به افغانستان در ۲۰۰۱ عموماً به همراه خانواده‌هایشان به وزیرستان شمالی پاکستان نقل مکان کردند. آنها به دولت پاکستان تضمین داده بودند که از اقدامات نظامی اجتناب کنند، اما در ۲۰۱۴ و فضای پرهیجان ظهور داعش و نقل مکان برخی از اعضای این جنبش به سوریه و عراق و ورود این گروه به رقابت‌های بین داعش و القاعده، و به‌ویژه بعد از مرگ ملا عمر در ۲۰۱۳، به تحرکاتی دست زدند که مهم‌ترین آن حمله به فرودگاه بین‌المللی جناح کراچی بود که به واکنش شدید ارتش پاکستان و سرکوب و بیرون راندن اعضای این گروه از پاکستان و جابه‌جایی آنها به افغانستان و به‌ویژه مناطق شمالی این کشور منجر شد (طائی، ۱۳۹۴). ملا اختر منصور که بعد از ملا عمر به ریاست طالبان رسید به برخورد با سرکردگان ملحق شده به داعش پرداخت و از آن زمره در آذر ۱۳۹۴، نیروهای وی عثمان غازی سرکرده حرکت اسلامی ازبکستان را کشتند (تسنیم، ۱۳۹۴).

عثمان غازی برای ریاست بر این گروه رقیبی داشت که عبدالعزیز، یکی از پسران طاهر یولداش بود. او که در برابر جناح عثمان غازی (دارای ۳۵۰ تا ۴۰۰ شبه‌نظامی)، ۱۵۰ تا ۲۰۰ نیرو داشت، به اتفاق آنها به شمال غرب افغانستان رفت. این گروه هرچند منتقد ملا اختر منصور بودند، اما در نهایت در ۲۰۱۵ با رهبر وقت طالبان بیعت کردند. عبدالعزیز در نوامبر ۲۰۲۰ کشته شد و نیروهای حزب حرکت اسلامی ازبکستان در شمال غرب افغانستان بدون سرکرده ماندند. آنها ناگزیر شرایط توافق‌نامه جدید با امارت طالبان را پذیرفتند که مبتنی بر آن، دست از جهاد در آسیای مرکزی بکشند و تحت نظارت مقام‌های طالبان قرار گیرند. هرچند آنها با استفاده روابطشان با طالبان از یک از دستورات مقامات طالبان عدول می‌کردند، اما پس از کشته شدن ایمن الظواهری در ۳۱ ژوئیه ۲۰۲۲ و ناامیدی از تداوم جهاد در سطح بین‌المللی در چارچوب قبلی، بسیاری از آنها به شمال شرق افغانستان نقل مکان کردند و به

^۱. International Security Assistance Force

داعش پیوستند و البته ظاهراً آنها نیز روابط همواری با رهبری شاخه خراسان داعش ندارند و اختلافات معمول در جریان است (جیوستوزی، ۱۴۰۲).

حزب التحریر^۱. حزب التحریر یک سازمان اسلام‌گرای بین‌المللی با دیدگاه‌های سلفی است. هدف اصلی سیاسی این حزب تغییر رژیم‌های موجود و تأسیس دولت اسلامی از طریق انقلاب است. این سازمان توسط شیخ تقی‌الدین النبهانی در اوایل دهه ۱۹۵۰ در بیت المقدس که در آن زمان تحت حاکمیت اردن بود بر اساس ساختار هرمی تأسیس و سازماندهی شد. هر گروه یا سلول متشکل از ۵-۶ نفر است که از یکدیگر جدا می‌مانند. این ساختار احتمال شکسته‌شدن سلول را به حداقل می‌رساند و مخصوص سازمان‌های مخفی و انقلابی است. همچنین دارای وب‌سایت رسمی (www.hizb-ul-tahrir.org) با مطالب متنوع در مورد ایدئولوژی، اهداف، روش‌های گروه است (ایلماز، ۱۳۹۴: ۴۲). این حزب از اواسط دهه ۱۹۹۰ میلادی در آسیای مرکزی فعالیت دارد. نمایندگان این حزب می‌گویند فعالیت‌های آنان صلح‌آمیز و به دور از مجادلات سیاسی است و هدفشان آگاه‌ساختن مردم در مورد نیاز به تأسیس حکومت اسلامی و ضرورت تلاش در این خصوص است. دولت‌های ازبکستان، تاجیکستان، قرقیزستان، قزاقستان، روسیه و غیره این گروه افراط‌گرا می‌دانند. در طول سال‌های پس از استقلال کشورهای آسیای مرکزی، صدها تن از متهمان به عضویت در حزب التحریر در این کشورها به جرم افراطی‌گری زندانی شده‌اند. مقامات ازبکستان نیز اعضای حزب التحریر را به دخالت در آشوب‌های اندیجان در شرق ازبکستان در مه ۲۰۰۵ متهم کردند. البته بسیاری از گروه‌های حقوق بشری در مورد داشتن تمامی دستگیرشدگان مذکور در اقدام برای براندازی حکومت ازبکستان قانع نشده‌اند. آنان دولت کریم‌اف را متهم کردند که کوشید به بهانه حوادث مزبور تمامی مخالفان خود را از هر دسته و گروه، از میان ببرد. در برخوردهای مذکور حتی مسلمانان صلح‌جو که خواستار به دست گرفتن سرنوشت خویش در پناه تعلیمات مذهبی بودند نیز مورد تعقیب و مجازات‌های شدید قرار گرفتند (سیدعظیموا، ۱۳۸۵).

داعش^۲. داعش پس از استیلا بر بخش‌هایی از خاک عراق و سوریه، درصدد گسترش دامنه تحرکات خود به افغانستان، بخش‌هایی از پاکستان و آسیای مرکزی برآمد که نام ولایت خراسان بر آن نهاد. از این رو کشورهای آسیای مرکزی و به ویژه تاجیکستان و ازبکستان و ترکمنستان که با افغانستان مرز مشترک دارند مورد توجه داعش خراسان قرار

^۱. Hizb ut-Tahrir

^۲. Islamic State of Iraq and the Levant

گرفتند. به علاوه، هم‌جواری این منطقه با قدرت‌های جهانی و منطقه‌ای چون روسیه، چین و ایران که از پیکارگران علیه داعش هستند و از سویی اراده معطوف به درآمدزایی از قاچاق بین‌المللی مواد مخدر به منظور تأمین هزینه‌ها، سبب شد که داعش آسیای مرکزی را برای گسترش نفوذ خود هدف قرار دهد. زمینه‌های اصلی حضور و نفوذ داعش در این منطقه را می‌توان به عواملی نظیر ساختار سیاسی اقتدارگرا و سکولار، رویکرد غیرسازنده دولت‌های منطقه در برابر فعالان اسلام‌گرا و عدم توانمندی این دولت‌ها برای پاسخگویی به علایق مذهبی ریشه‌دار بخش بزرگی از جوامع منطقه، بافت اجتماعی شکننده و پیچیده کشورها، کانون‌های جغرافیایی بحران‌زا همچون دره فرغانه و البته افغانستان، و نیز حضور اتباع کشورهای منطقه در جمع گروه‌های شبه‌نظامی تندرو و تکفیری نسبت داد (اسلامی، ۱۳۹۶: ۱۱). علاوه بر مسئله حضور اتباع ازبکستان در داعش خراسان، تحركات داعش خراسان علیه دولت ازبکستان هم شایان توجه است. در فروردین ۱۴۰۱ داعش خراسان مدعی شد که یکی از اعضای این گروه در ترمذ، ۱۰ راکت ۱۰۷ میلی‌متری را به سوی نیروهای نظامی ازبکستان شلیک کرده است (ایسنا، ۱۴۰۱).

۲. جایگاه افغانستان در سیاست خارجی ازبکستان پسا کریم‌اف

ازبکستان در مجموع نشان داده که در جهت حفظ امنیت و ثبات داخلی، متمایل به کاهش تعارضات در افغانستان بوده است. تا ۲۰۱۶ افغانستان در چارچوب سیاست خارجی ازبکستان عمدتاً در منشور تأمین امنیت ملی و منطقه‌ای مورد توجه قرار می‌گرفت. پس از آغاز اصلاحات توسط میرضیایف در نیمه دوم سال ۲۰۱۶، تاشکند کوشید همسایه جنوبی را نه به منزله منبع چالش‌ها و تهدیدها، بلکه به مثابه مجموعه‌ای از فرصت‌ها در حوزه اقتصاد در مسیر سیاست خارجی کشور تلقی کند (Afghanistan.ru, 2023).

میرضیایف در یکی از سخنرانی‌هایش گفت: «اولویت‌های ما در قبال افغانستان عبارت‌اند از: آغاز مذاکرات صلح و دستیابی به آشتی ملی، سیاست خارجی باز، سازنده و متقابلاً سودمند» (Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги, 2018).

سلطه مجدد طالبان بر افغانستان، اهمیت این کشور را به منزله مقصد تجاری مهم برای ازبکستان فرونکاست. استراتژی اعلامی ازبکستان در قبال افغانستان بر محور حمل‌ونقل، انرژی، تجارت و آموزش است. بازار افغانستان ۵ درصد از کل صادرات ازبکستان را (در ۲۰۲۰) به خود اختصاص داد. در ۲۰۲۰، ۶۶۲ قلم کالا از ازبکستان به افغانستان صادر شد. از این میان، سهم

عمده صادرات مربوط به عرضه آرد گندم (۲۸/۱ درصد)، برق (۱۷/۲ درصد)، خدمات ریلی باربری (۲۵/۳ درصد) بوده است. در ۲۰۲۲، افغانستان شریک اول تجاری و اقتصادی ازبکستان در میان کشورهای جنوب آسیا بود. حجم تجارت میان دو کشور به ۶۹۳ میلیون دلار رسید. در شرایطی که هند ۶۰۹ میلیون دلار، پاکستان ۱۸۰ میلیون دلار و بنگلادش ۳۵ میلیون دلار را به خود اختصاص دادند (Trading Economics, 2023).

۳. تحلیل استراتژی سیاست خارجی ازبکستان در افغانستان

تحلیل استراتژی سیاست خارجی ازبکستان در افغانستان نشان می‌دهد که این استراتژی شامل سه بردار اصلی است:

بردار اول. همکاری در جهت حل و فصل سیاسی مناقشه افغانستان چه در دوره کریماف و چه میرضیایف است. ازبکستان در دوره کریماف ابتکارات متعددی را از جمله سازماندهی گفتگوی مستقیم، بدون پیش شرط، بین دولت مرکزی و نیروهای اصلی مخالفان، در درجه اول طالبان، ایجاد گروه تماس «۲+۶» در ۱۹۹۷ و «۳+۶» در ۲۰۰۸، و پیشنهاد تحریم تسلیحاتی در ۱۹۹۵ و پیشنهاد غیرنظامی کردن افغانستان در ۲۰۰۱ را مطرح و دنبال کرد که پیش‌تر بدان‌ها پرداخته شد.

در دوره میرضیایف و در سال‌های ۲۰۱۸، ۲۰۲۲، ۲۰۲۳ به ابتکار ازبکستان، شماری کنفرانس راجع به موضوع افغانستان، در سطوح عالی برگزار شد. ازبکستان با ابتکار میرضیایف در ۲۶ و ۲۷ مارس ۲۰۱۸ میزبان کنفرانسی بین‌المللی بود، نوزده سال بعد از اولین اعلامیه تاشکند که توسط گروه ۲+۶ پذیرفته شد. نمایندگان سازمان ملل و اتحادیه اروپا، رؤسای جمهور ازبکستان و افغانستان، وزرای امور خارجه یا دیپلمات‌ها عالی‌رتبه از بسیاری از کشورهای مانند چین، فرانسه، آلمان، هند، ایران، ایتالیا، ژاپن، قزاقستان، قرقیزستان، پاکستان، قطر، روسیه، عربستان سعودی، تاجیکستان، ترکیه، ترکمنستان، امارات متحده عربی، بریتانیا، و ایالات متحده در این اجلاس شرکت کردند (United Nation, 2018). در این نشست صلح، اعلامیه تاشکند در مورد استقرار صلح در افغانستان به تصویب رسید. در ۲۰۱۸ افغانستان در بدترین شرایط امنیتی قرار داشت، عملیات طالبان از سوئی و داعش از سوی دیگر افزایش پیدا کرده بود و به نگرانی‌ها در آسیای مرکزی دامن زده بود. در این سال اعضای سازمان پیمان امنیت جمعی طی بیانیه نشست سران، نگرانی خود را از افزایش تولید مواد مخدر در افغانستان و گسترش حضور گروه‌های مسلح همچون جنبش اسلامی ازبکستان، حزب التحریر، داعش،

القاعده، تحریک طالبان تاجیکستان و غیره در شمال افغانستان ابراز داشتند. میرضیایف در کنفرانس بین‌المللی افغانستان با عنوان «روند صلح، همکاری امنیتی و اتصالات منطقه‌ای»^۱ در سال ۲۰۱۸ گفت: «امنیت افغانستان امنیت ازبکستان است، تضمین ثبات و رفاه کل منطقه وسیع مرکزی و جنوب آسیا است» (Президент Республики Узбекистан, 2018).

معرفی قالب ژئوپلیتیک جدید «آسیای مرکزی + افغانستان»، از ابتکارات ازبکستان بود که اولین نشست گروه «هند + آسیای مرکزی + افغانستان» در ۲۰۱۹ در سمرقند برگزار شد. اوج این سیاست، برگزاری کنفرانس بزرگ بین‌المللی در تاشکند با عنوان «آسیای مرکزی و جنوبی: اتصالات منطقه‌ای چالش‌ها و فرصت‌ها»^۲ بود که در آن بر ایده گنجانیدن افغانستان در منطقه آسیای مرکزی به‌طور فعال تأکید شد (Исмаилович, 2021: 38). کنفرانس بین‌المللی تاشکند تحت عنوان «آسیای مرکزی و جنوبی؛ اتصال منطقه‌ای، چالش‌ها و فرصت‌ها» به ابتکار میرضیایف و براساس سیاست خارجی بازوی جهت تقویت همکاری‌های اقتصادی و اتصال منطقه‌ای میان آسیای میانه و جنوبی به تاریخ ۱۶ ژوئیه ۲۰۲۱ در تاشکند برگزار شد. در کنفرانس مذکور حدود ۲۵۰ تن از مقامات بلندپایه کشورها، نمایندگان سازمان‌های بین‌المللی و متخصصان جهانی و منطقه‌ای از ۴۰ کشور جهان حضور داشتند. در این میان، رییس‌جمهور افغانستان و نخست‌وزیر پاکستان به‌عنوان مهمانان ویژه و وزیران امور خارجه هفده کشور منطقه و البته افغانستان شرکت کرده بودند و در کنار آنان حدود ۱۸۰ تن از کارشناسان جهانی و نمایندگان ده‌ها رسانه بین‌المللی حضور داشتند (Society, 2021). ازبکستان در دوره میرضیایف کوشیده که خود را کشور مدیریت‌کننده فرآیند همگرایی آسیای مرکزی، با حضور افغانستان، معرفی کند.

بردار دوم. ارتقای نفوذ و جلب حمایت ازبک‌های افغانستان به منزله سومین جمعیت قومی افغانستان در جهت پیشبرد سیاست‌های خود در قبال این کشور که تبلور این سیاست در دهه نود میلادی در حمایت‌های تاشکند از جنبش ملی اسلامی افغانستان به سرکردگی ژنرال دوستم و شکل‌گیری منطقه حائل خودمختار در شمال افغانستان به ریاست دوستم بود. این سیاست در ادوار بعدی نیز به اشکال دیگر تداوم یافته است. این بردار عموماً جنبه‌های حمایت‌های تسلیحاتی و مالی و اطلاعاتی را در برمی‌گرفت که به فراخور تحولات افغانستان توزین این حمایت‌ها تغییر کرد. تبعاً این بردار بیشتر شامل فعالیت‌های غیررسمی و پنهان دستگاه دیپلماسی ازبکستان می‌شود.

^۱. Peace Process, Security Cooperation and Regional Connectivity

^۲. Central and South Asia: Regional Connectivity. Challenges and Opportunities

بردار سوم. عبارت از اجرای سیاست ژئواکونومیکی، عمدتاً متمرکز بر مناطق شمالی افغانستان با جمعیت ازبک با هدف ایجاد ثبات در وضعیت مناطق مرزی و کنترل اوضاع در مرز ازبکستان و افغانستان است.

همکاری‌های ترانزیتی، تجاری و اقتصادی: استراتژی اقتصادی تاشکند در قبال افغانستان حاکی از اهمیت پروژه‌های ژئواکونومیک برای ازبکستان است. تا پیش از سقوط نظام جمهوریت، روابط تجاری و اقتصادی افغانستان و ازبکستان عمدتاً متناسب با ماهیت کمک‌های مالی بین‌المللی به افغانستان تعیین می‌شد. در همین چارچوب، افغانستان در سال‌های گذشته بخشی از خریدهای صنعتی و مصرفی خود را از ازبکستان کرده است (Mирзоев, 2019: 280 - 281).

یکی از همکاری‌ها طرفین توافق دوجانبه در مورد تعمیر، نگهداری و بهره‌برداری مشترک از پل راه‌آهن حیرتان در گذرگاه مرزی غلبه (ازبکستان) - حیرتان (افغانستان) به طول ۸۱۶ متر بود که شریان اصلی اتصال دو کشور است. در سمت ازبکستان، منطقه سرخان دریا، شهر ترمذ در ساحل آمودریا، با جمعیت ۱۴۳۰۰۰ نفر است که تنها بندر رودخانه‌ای در آسیای مرکزی است. در آن سوی سرحد، منطقه بلخ قرار دارد که مرکز آن شهر مزارشریف است (SurkhanDarya, 2022).

ازبکستان از طریق کمک‌های بین‌المللی، حدود ۱۰ پروژه را برای ساخت پل به طور عمده برای بازسازی شاهراه مزار شریف - کابل اجرا کرده است. متخصصان ازبکستانی در بازسازی ۱۱ پل نیز مشارکت کرده‌اند.

در ۲۰۱۰، ساخت خط‌آهن بین ترمذ و مزار شریف آغاز شد. ایده ساخت آن توسط آلمان در ۲۰۰۸ مطرح شد. کمک مالی ۱۶۵ میلیون دلاری توسط بانک توسعه آسیایی^۱ و ایالات متحده برای ساخت خط‌آهن از ایستگاه حیرتان تا ترمینال گور مار در نزدیکی فرودگاه مزار شریف به افغانستان اعطا شد. به پیشنهاد رئیس بانک توسعه آسیایی، بدون مناقصه بین‌المللی، تمیر یولاری ازبکستان به‌عنوان پیمانکار عمومی انتخاب شد. طول کل راه‌آهن حیرتان - مزار شریف ۷۵ کیلومتر است. این پروژه در نوامبر ۲۰۱۰ به پایان رسید. سرپرستی این خط‌آهن به شرکت سغدیانان ترانس ازبکستان سپرده شده است که مسئول انتقالات، حفظ و مراقبت راه‌آهن این خط هستند. البته مسئولان راه‌آهن افغانستان می‌گویند تلاش می‌شود تا تمام امور و اداره راه‌آهن توسط خود افغان‌ها انجام شود (BNN.Network, 2023). حمل‌ونقل کالا از ازبکستان به افغانستان از طریق «کریدور شمال» به دو صورت انجام می‌شود. طریق نخست از ایستگاه خط‌آهن غلبه به ایستگاه خط‌آهن حیرتان و در ادامه به

^۱. Asian Development Bank

ایستگاه خط آهن مزار شریف (نایب‌آباد) می‌رسد. شیوه دوم حمل‌ونقل چندوجهی از طریق بندر ترمذ به بندر حیرتان و برگشت - در امتداد رودخانه آمودریا بر روی کشتی است. در دسامبر ۲۰۱۷، دولت ازبکستان و افغانستان در تاشکند توافقنامه ساخت راه آهن ترمذ - مزار شریف - شبرغان - هرات - قندهار را امضا کردند که طول بخش افغانستان آن از ترمذ تا مرز پاکستان حدوداً ۱۷۰۰ کیلومتر است. به ادعای دست‌اندرکاران این طرح، ایجاد شاهراه و راه آهن مدرن از طریق خاک افغانستان در درجه اول به معنای دستیابی به کوتاه‌ترین دسترسی به بنادر ایرانی بندرعباس و چابهار و همچنین بنادر پاکستانی گوادر و کراچی در سواحل اقیانوس هند است. در نتیجه اجرای این پروژه راهبردی، امکان گسترش چشمگیر پتانسیل تجارت خارجی و ادغام در نظام اقتصادی جهان وجود خواهد داشت. برنامه ریزی شده بود که این پروژه توسط ازبکستان با منابع مالی شرکت‌های آمریکایی انجمن ویدلینگر^۱ و شرکای آسیای مرکزی توسعه یابد. این پروژه در ۲۰۲۳ در مرحله جستجوی بودجه بود و ازبکستان اعلام آمادگی کرد که ۵۰۰ میلیون دلار در آن سرمایه‌گذاری کند. حکومت طالبان اعلام کرده است که امور مقدماتی پروژه خط آهن میان مزار شریف - هرات - قندهار را که شرق به غرب افغانستان را متصل می‌کند، به زودی آغاز خواهد کرد (ArianaNews, 2023). در شرایطی که تاشکند، افغانستان را محور برنامه‌های استراتژیک خویش برای اتصال آسیای مرکزی و جنوبی می‌خواند، برنامه ساخت ۷۶۰ کیلومتر راه آهن از مزارشریف به پیشاور را دنبال می‌کند. قبل از فروپاشی دولت اشرف غنی، هر دو کشور با این پروژه‌ها موافقت کرده بودند و مرحله اجرایی در شرف آغاز بود. در فوریه سال ۲۰۲۱، ازبکستان، افغانستان و پاکستان پروژه ساخت راه آهن از طریق شهرهای ترمذ، مزارشریف، لوگر و پیشاور را امضا کردند. برآورد اولیه هزینه این پروژه ۵ میلیارد دلار است. ارزیابی این بود که این پروژه تا ۲۰۲۷ تکمیل خواهد شد. به گفته ضیاءالحق سرحدی، رئیس کمیته دائمی اتاق بازرگانی و صنایع سرحد (SCCI) پاکستان، راه آهن ازبکستان - افغانستان - پاکستان به مرکز اتصال کلیدی کشورهای آسیای مرکزی تبدیل خواهد شد (PakisTantoday, 2023). هرچند پاکستان و ازبکستان تلاش کرده‌اند که از بانک جهانی، بانک توسعه آسیایی، بانک اروپایی باسازی و توسعه و سایر منابع مالی برای این پروژه سرمایه جذب کنند، اما موفق نبوده‌اند. فقدان حکومت مشروع در افغانستان که طرف اعتماد نهادهای مالی و کنشگران جهانی و منطقه‌ای باشد، سرمایه‌گذاری در این پروژه را نظیر دیگر پروژه‌های زیرساختی مهم در

^۱. Weidlinger Associates, Inc

افغانستان بسیار دشوار کرده است. با توجه به این که حکومت طالبان تحت تحریم اقتصادی است، انتقال پول از طریق بانک‌ها به افغانستان ناممکن است. از این رو برای ادامه بررسی‌های مقدماتی این پروژه که هزینه ناچیزی نیاز بود، این مبلغ از طریق نمایندگی‌های سیاسی پاکستان و ازبکستان به صورت نقدی به طالبان پرداخت شد (8AM.media, 2023).

در پی وقوع جنگ اوکراین و کشمکش شدید ژئوپلیتیک بین روسیه و قدرت‌های اروپایی، کریدور شمالی با موانع جدی مواجه شد، لذا شماری از کشورها به ویژه قزاقستان، جمهوری آذربایجان و ترکیه به طور فعال در حال تعمیق همکاری در زمینه‌های لجستیک و حمل و نقل معطوف به ساخت و توسعه مسیرهای ترانزیتی جایگزین، از جمله کریدور میانی و کریدور لاجورد هستند که در این بین مسیر افغانستان مورد توجه آنان نیز قرار دارد. در این بین ازبکستان محصور در خشکی، ابتکار راه آهن ترانس - افغان را برای برقراری ارتباط با بنادر دریایی پاکستان از جمله کراچی، گوادر و بن قاسم پیش می‌برد، تا از این راه به بازارهای خلیج فارس و اروپا دسترسی پیدا کند (شیرازی، ۱۴۰۲).

در سال ۲۰۱۹، شرکت اوزتک استیلپروم (Uztekstilprom) و انجمن شرکت‌های دولتی افغانستان یک یادداشت همکاری برای از سرگیری فعالیت‌های شرکت‌های تولیدکننده محصولات نساجی افغانستان امضا کردند. به گفته رئیس انجمن شرکت‌ها و مؤسسات دولتی افغانستان، سالانه حدود ۶۰ هزار تن پنبه در کشور برداشت می‌شود، اما تولیدات نساجی تعطیل است (Gazeta.uz, 2019).

تا پیش از سقوط نظام جمهوری، ۱۲۲ شرکت با مشارکت سرمایه‌گذاران افغانستان در ازبکستان فعالیت می‌کردند که پس از سقوط نظام جمهوری این رقم به ۱۱۰ شرکت رسید. همزمان ۸ شرکت با مشارکت بازرگانان جمهوری ازبکستان در افغانستان ایجاد شد (فارس، ۱۴۰۰). همکاری در حوزه برق: جمهوری ازبکستان بر اساس قراردادی دوجانبه، از سال ۲۰۰۲ برق مناطق شمالی افغانستان (کابل، مزارشریف، حیرتان) تأمین می‌کند. تا ۲۰۲۰ حجم برق‌رسانی به افغانستان ۳۰ برابر شد. در عین حال، از ژانویه ۲۰۱۸، ازبکستان قیمت برق عرضه شده به افغانستان را ۳۵ درصد کاهش داده است: از ۷/۶ به ۵ سنت در هر کیلووات. حجم تحویل از ۶۲ میلیون کیلووات ساعت به ۱/۸ میلیارد کیلووات ساعت در پایان سال ۲۰۱۷ افزایش یافت. در سال ۲۰۱۸، برق عرضه شده به ۲ میلیارد کیلووات رسید.

با در نظر گرفتن نیازهای افغانستان، دو دولت در دسامبر ۲۰۱۷ توافق‌نامه جدیدی را در مورد ساخت خط انتقال برق سرخان - پل خمی امضا کردند. خط انتقال جدید با ظرفیت ۵۰۰ کیلووات

و طول ۲۶۰ کیلومتر، عرضه برق ازبکستان به افغانستان را ۷۰ درصد افزایش می‌دهد. هزینه این پروژه ۱۵۰ میلیون دلار است (Институт Стратегических И Межрегиональных Исследований При Президенте Республики Узбекистан, 2020).

همکاری در زمینه‌های آموزشی و فرهنگی: در سال ۲۰۱۷، یک مرکز آموزشی برای آموزش اتباع افغانستانی در منطقه ترمذ سرخان دریا زیر نظر وزارت آموزش عالی و متوسطه تخصصی جمهوری ازبکستان افتتاح شد. ۱۰۰ نفر اول مرکز آموزشی در گرایش زبان و ادبیات ازبکی پذیرفته شدند. دوره آموزش آنها دوساله در نظر گرفته شده بود. چنانکه پیش‌تر اشاره شد در نگاه دولت ازبکستان به افغانستان، جامعه ازبک‌تبار افغانستان در حوزه‌های مختلف، و نه صرفاً سیاسی و نظامی، از اولویت برخوردار بوده‌اند.

۴. چالش‌های پس قدرت‌یابی مجدد طالبان

در اوت ۲۰۲۱، طالبان با تصرف کابل و ساقط کردن نظام جمهوریت، در افغانستان به قدرت رسیدند. از تحلیل این واقعیت می‌توان چند نتیجه گرفت: ۱. از دیدگاه اقتصاد سیاسی، تلاش دیگری برای نوسازی در افغانستان، چهارمین تلاش در صد سال اخیر، شکست خورد. یک جنبش نظامی - سیاسی در افغانستان به قدرت رسیده است که ماهیتی بنیادگرایانه و ضد مدرنیزاسیون دارد؛ ۲. از منظر ژئوپلیتیک، پیکربندی منطقه با حضور نظامی دائمی ایالات متحده که در بیست سال گذشته شکل گرفته بود، دچار تغییر شد و؛ ۳. از منظر ژئواکونومیک، پیکربندی جدید نیروها یک سؤال اساسی را مطرح کرد که چگونه پروژه‌هایی در زمینه حمل‌ونقل و زیرساخت‌ها، و انرژی که می‌تواند یک منطقه بزرگ را به هم پیوند دهد، اجرا می‌شود (یا نمی‌شود) که شامل جنوب آسیا، خاورمیانه، آسیای مرکزی و منطقه خزر خواهد بود؟

متعاقباً سؤالات زیر از اهمیت ویژه‌ای برخوردار شد: آیا طالبان قادر خواهند بود مسئله کلیدی تأمین امنیت و جلوگیری از جنگ داخلی را حل کنند؟ موضوع اصلی سیاست بین‌الافغانی: تضمین تعادل در روابط بین قومی چگونه حل خواهد شد؟؛ یا طالبان واقعاً می‌توانند/ مایل خواهند بود در راستای مبارزه با گروه‌های تروریستی حاضر در کشور (جنبش اسلامی ازبکستان و یا داعش شاخه خراسان و غیره) همکاری کنند؟

در این بین ازبکستان تجربه حکومت طالبان در فاصله سال‌های ۱۹۹۶-۲۰۰۱ را دارد که در آن دوران افغانستان به مرکزی برای شبه‌نظامیان اسلام‌گرای افراطی معارض دولت

تاشکند (به‌ویژه جنبش اسلامی ازبکستان) تبدیل شد، پدیده‌ای که از نظر تاشکند تهدیدی واقعی به شمار می‌رود (Исмаилович, 2021: 38-39)، و از این رو ممانعت از تکرار آن تجارب در دستور کار دولت میرضیایف قرار گرفت.

گروه‌هایی همچون جنبش اسلامی ازبکستان، القاعده و تحریک طالبان پاکستان و جماعت انصارالله یا طالبان تاجیکستان نگرانی مشترک همسایگان افغانستان در آسیای مرکزی هستند که بر اساس گزارش‌های تیم تحریم و نظارت کمیته تعزیرات شورای امنیت سازمان ملل متحد، طالبان روابط با آنها را حفظ کرده‌اند ((8AM.media, 2023)) و این در امتداد نگرانی مسبوق به سابقه این کشورها است مبنی با اینکه افغانستان بار دیگر به سکوی پرشی برای انواع گروه‌های تروریستی تبدیل شود. شواهدی نظیر اراده طالبان برای مهار شبه‌نظامیان ازبکستانی حاضر در خاک این کشور و ممانعت از اقدامات خرابکارانه آنها در داخل ازبکستان نشان از بروز تفاوت‌هایی در رفتار طالبان در مقایسه با دهه ۹۰ میلادی است که می‌توان آن را موفقیتی برای میرضیایف نیز دانست.

نقش آفرینی دولت میرضیایف در فرایند صلح افغانستان. نقش میانجی‌گرایانه

ازبکستان به‌ویژه در آخرین مراحل روند صلح افغانستان شایان توجه است. سیاست ازبکستان تا امضای «موافقت‌نامه آوردن صلح به افغانستان» موسوم به «توافق‌نامه دوحه» در ۲۹ فوریه ۲۰۲۰ توسط زلمی خلیل‌زاد نماینده آمریکا و عبدالغنی برادر نماینده طالبان، با مشخصه‌هایی که برای میانجی‌گری در سیاست بین‌الملل مورد توجه قرار دارد، سازگار است. به‌ویژه، انگیزه‌های میانجی‌گری دولت‌ها برای حل بحران در همسایگان خود با تکاپوهای میانجی‌گرانه ازبکستان همخوانی دارد. این انگیزه‌ها در سه حوزه اقتصادی، امنیتی و اعتبار بین‌المللی قابل دسته‌بندی هستند. دشواری‌ها و فرصت‌هایی که تاشکند در روند صلح افغانستان با آن روبه‌رو بود نیز شبیه محدودیت‌ها و مزایای کشورهای کوچک در میانجی‌گری بین‌المللی است. اگرچه وضعیت کوچکی کشور امکان دستیابی ازبکستان به نتایج مطلوب را محدود می‌کرد، اما موقعیت صلح‌آمیز و غیر تهدیدآمیز این کشور، زمینه جلب اعتماد طرفین را فراهم ساخت. تاشکند هم در دوره کریم‌اف و هم میرضیایف، با برقراری گفت‌وگو با طرف‌های درگیر به‌صورت جداگانه و پیشنهاد استفاده از قلمرو خود، در روند صلح مشارکت کرد.

از اکتبر ۲۰۰۱، ایالات متحده بی‌نتیجه کوشید تا کنترل سیاسی و نظامی خود را از طریق مداخله نظامی بر افغانستان تحمیل کند. با این حال، عملیات نظامی و سایر تکاپوهای آن هیچ پیروزی قطعی را به همراه نداشت. ایالات متحده خود را در این درگیری بی‌پایان با

هزینه های انسانی و اقتصادی فزاینده گرفتار یافت. بنابراین، در دولت اول ترامپ، سرانجام تصمیم گرفته شد که مذاکرات مستقیم صلح با طالبان انجام شود. این مذاکرات به امضای توافقنامه دوحه انجامید که نمایندگان ایالات متحده و طالبان به طور خاص از تلاش های دولت ازبکستان تشکر کردند. همراهی ازبکستان با سیاست های واشنگتن در قبال افغانستان موجب شد که توماس وست نماینده آمریکا در امور افغانستان در دیدار با عبدالعزیز کاملوف نماینده رئیس جمهور ازبکستان در امور افغانستان در ۲ ژوئیه ۲۰۲۳ از مشارکت ازبکستان در افغانستان تشکر کند (افق، ۲۰۲۳).

از ابتدای استقلال ازبکستان، تاشکند به دقت تحولات امنیتی در همسایه جنوبی خود را دنبال می کرد. برای مثال، اسلام کریماف، در ۱۹۹۳ در مجمع عمومی سازمان ملل با اشاره به پیامدهای منفی درگیری ها در مرز تاجیکستان و افغانستان، خواستار اتخاذ تدابیر ضروری، در درجه اول اقدامات صلح آفرین برای حل مناقشه شد، ۲۴ سال بعد، در ۲۰۱۷، این بار شوکت میرضیایف بر اهمیت ثبات در افغانستان برای امنیت منطقه ای و جهانی در همین پلتفرم تأکید کرد (Avtomobil Yo‘Llari Qo‘Mitasi, 2017).

هر دو رئیس جمهور در سال های ۱۹۹۹ و ۲۰۱۸، ۲۰۲۲ و ۲۰۲۳ در تاشکند میزبان کنفرانس های صلح بین المللی در مورد افغانستان بودند که پیش تر به شماری از آنها پرداخته شد. برابر دانستن امنیت افغانستان با ازبکستان، فصل مشترک اظهارات میرضیایف در کنفرانس هایی بود که در دوره وی برگزار شد (www.xs.uz, 2020).

موضع ازبکستان در مورد روند صلح افغانستان به عنوان «میانجی»، «واسطه گر» و «میانجی جایگزین» ارزیابی شده است. ادبیات مفصلی مربوط به دولت های کوچک در روابط بین الملل موجود است. دولت های کوچک را می توان دولت های ضعیف یا قدرت های کوچک نیز نامید. ظرفیت نظامی، وسعت جغرافیایی، جمعیت و قدرت اقتصادی به عنوان معیارهایی برای تعیین وضعیت یک دولت به مثابه یک دولت کوچک و متوسط و قدرت بزرگ استفاده شده است. ادراک سایر کنشگران از وضعیت کنشگر مربوطه نیز عامل تعیین کننده دیگری است. (Stokke, 2014: 213).

میرضیایف تأکید داشت که باید گفت و گوی مستقیم و بدون پیش شرط بین دولت افغانستان و سایر بازیگران سیاسی داخلی وجود داشته باشد. مذاکراتی که باید توسط خود افغانستانی ها و با نظارت سازمان ملل انجام شود. علاوه بر این، او حمایت ازبکستان از درخواست ایالات متحده از همسایگان افغانستان برای حمایت از روند صلح را اعلام کرد. از این نظر، ازبکستان و سایر

جمهوری‌های آسیای مرکزی پس از نشستی در عشق‌آباد با مقامات افغانستان در دسامبر ۲۰۱۷، سازوکار جدیدی را ایجاد کردند: آسیای مرکزی به‌علاوه افغانستان (سی پنج به علاوه یک)^۱. هدف این چارچوب بحث در مورد مسائل منطقه‌ای به‌ویژه موضوعاتی بود که از افغانستان سرچشمه می‌گرفت (The TashkentTimes, 2017).

در سیاست ازبکستان در قبال افغانستان به موازات ادراکی که در تاشکند در قبال تهدیدها با منشأ افغانستان وجود داشته و انگیزه‌های اقتصادی ازبکستان در مناسبات با افغانستان، مؤلفه دیگر، تمایل تاشکند برای کسب اعتبار بین‌المللی بوده است. ازبکستان کوشیده با جهت‌گیری‌های خود در افغانستان در جهت ارتقای وجهه خود در سطح بین‌المللی بکوشد. سیاستی که تاشکند با عنوان «سیاست اول همسایگی» تبلیغ می‌کند.

چنان‌که پیش‌تر اشاره شد، اعلامیه کنفرانس صلح ۲۰۱۸ تاشکند نقطه عطفی در کنشگری دولت ازبکستان در موضوع افغانستان بود. کنفرانسی که دو نشست پیشین زمینه‌ساز آن شدند. اولین آن در سمرقند، در ۱۰ و ۱۱ نوامبر ۲۰۱۷ با عنوان «آسیای مرکزی: گذشته و آینده مشترک، همکاری برای توسعه پایدار و شکوفایی متقابل» برگزار شد. در آنجا شوکت میرضیایف رونق اقتصادی آسیای مرکزی را با تحقق صلح در افغانستان مرتبط دانست. یک ماه بعد دومین گردهمایی در عشق‌آباد صورت گرفت و پلتفرم فوق‌الذکر C5+1 ایجاد شد. پس از این جلسات، میرضیایف به ابتکارات خود سرعت بخشید. دولت‌های ازبکستان و افغانستان در نشست شورای امنیت سازمان ملل متحد در مورد طرح خود برای کنفرانس صلح در ۱۹ ژانویه ۲۰۱۸ ارائه مشترکی داشتند (O'zbekiston Respublikasi, 2018). (Din Ishlari Bo'Yicha Qo'Mitasi (A), 2018).

«اعلامیه کنفرانس تاشکند در مورد افغانستان: روند صلح، همکاری امنیتی و ارتباط منطقه‌ای» در پایان این گردهمایی تصویب شد. این اعلامیه شامل ۲۴ ماده بود و موضوع اصلی آن تضمین ثبات در افغانستان از طریق ایجاد صلح و تأمین امنیت، تأکید آن بر آشتی ملی در افغانستان، مبارزه با تروریسم فراملی، قاچاق مواد مخدر و جنایات سازمان‌یافته و توسعه همکاری‌های اقتصادی منطقه‌ای بود. این اعلامیه، خواستار آغاز گفتگوهای مستقیم میان دولت افغانستان و طالبان بود (O'zbekiston Respublikasi Din Ishlari Bo'Yicha, 2018). (Qo'Mitasi (B), 2018). نقیصه کنفرانس عدم حضور طالبان بود که در آن ایام دست‌کم ۴۵ درصد از خاک افغانستان را تحت کنترل خود درآورده و بخش‌های باقی‌مانده کشور را نیز

^۱. C5+1

تهدید می‌کرد. با این وجود، برخی رسانه‌ها پیشتر به نقل از مقامات آمریکایی گزارش دادند که برخی از جناح‌ها در گروه طالبان به برگزاری کنفرانس صلح علاقمند هستند (NBCnews, 2018). وزارت خارجه ازبکستان نیز به گفتگو با برخی از مقامات طالبان اذعان کرد. در ژوئن، طالبان و کابل به‌طور جداگانه آتش‌بس کوتاه‌مدت را برای عید فطر ۲۰۱۸ اعلام کردند. تاشکند از این تصمیم استقبال کرد و آمادگی خود را برای میزبانی مذاکرات مستقیم دو طرف اعلام کرد (Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги, 2018). دولت ازبکستان در مقاطع مختلف اطلاع‌رسانی‌هایی راجع به فعالیت‌هایش در این خصوص صورت داد. به‌عنوان مثال، در اکتبر ۲۰۱۸، عصمت‌الله ایرگاشف، نماینده ویژه میرضیایف برای افغانستان، توضیح داد که کشورش بر اساس درخواست دولت افغانستان با طالبان گفتگو کرده است (ToloNews, 2018).

پیش از توافق دوحه، بین ازبکستان و طالبان نشستی در ۴ مارس ۲۰۱۹ در دوحه برگزار شد. ملا برادر آخوند، رئیس دفتر سیاسی طالبان از عبدالعزیز کاملوف وزیر امور خارجه ازبکستان به دلیل ابتکارات این کشور در پیشبرد تحقق صلح در افغانستان قدردانی کرد. این مقام طالبان افزود که سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی ازبکستان مبنایی برای روند آشتی سیاسی در افغانستان خواهد بود (O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi, 2019). دو روز بعد، عبدالعزیز کاملوف در مورد همکاری در روند صلح با حمدالله محب، مشاور امنیت ملی رئیس‌جمهور افغانستان و هیئت همراه گفتگو کرد.

دیدارهای مقامات ازبکستان با دو طرف و انتقال پیام‌های آنها به یکدیگر، حاکی از نقش میانجی‌گرانه تاشکند بود. پذیرش بازیگران خارجی به عنوان میانجی، با برداشت طرف‌های درگیری نسبت به آنها مرتبط است. عدم امکان توسل به زور برای کشورهای کوچک در میانجی‌گری نیز سبب افزایش اعتماد به آنها می‌شود. ازبکستان ابزارهای مسالمت‌آمیز مانند انگیزه برای همکاری دو کشور معطوف به برقراری ثبات، تحقق رفاه اجتماعی – اقتصادی و توسعه افغانستان را در مذاکرات با دو طرف درگیری به نمایش گذاشت. بی‌گمان این‌ها برای آغاز میانجیگری مثمرتر است (Mellin, 2013: 83).

پایین‌ترین سطح کنشگری میانجی‌ها را می‌توان در راهبردهای تسهیل ارتباطات، از جمله انتقال پیام‌ها و فراهم کردن مکان مناسب برای گفتگوها مشاهده کرد. در مجموع نقش آفرینی ازبکستان را تا بیانیه اکتبر ۲۰۱۸ ایرگاشوف می‌توان در این سطح ارزیابی کرد، اما این بیانیه اشتیاق تاشکند را برای ارتقای سطح میانجی‌گری‌اش نشان داد. گام بعدی،

استقبال رسمی هیئتی به رهبری ملا برادر آخوند از دفتر سیاسی طالبان در دوحه، جنجالی‌ترین اقدام تاشکند در روند صلح افغانستان بود.

مقامات ازبکستان در ۸ اوت ۲۰۱۹ با میهمانان خود در وزارت امور خارجه دیدار کردند. دستورکار اصلی درباره روند صلح در افغانستان بود. ملا برادر سهم ازبکستان را در معطوف شدن مجدد توجه جامعه بین‌المللی به افغانستان را برجسته خواند. او همچنین حمایت طالبان را از پیشنهاد دولت ازبکستان برای میزبانی مذاکرات بعدی اعلام کرد (The Diplomat, 2018). در برنامه چند روزه، نمایندگان طالبان از اماکن تاریخی مانند سمرقند نیز دیدن کردند. البته این اقدام ازبکستان مورد انتقاد دولت افغانستان قرار گرفت. وزارت امور خارجه افغانستان در بیانیه خود از تمامی تلاش‌های بین‌المللی برای روند صلح افغانستان قدردانی کرد، ولی در ضمن اعلام کرد که این نوع دیدارها تسهیل‌کننده مذاکرات نیست و از طرف‌های ثالث خواست که به نماینده رسمی جمهوری اسلامی افغانستان احترام بگذارند. پس از آن واکنش، ازبکستان گام‌های میانجی‌گری خود را آهسته‌تر کرد که یادآور ضعف‌ها و محدودیت‌های بالقوه کشورهای همسایه و کوچک در میانجی‌گری بود (Barakat, 2014: 10).

مجموعه مذاکرات دو و چندجانبه با یک توافق به پایان رسید. چنان‌که پیش‌تر اشاره شد ایالات متحده و طالبان در ۲۹ فوریه ۲۰۲۰ در دوحه «توافقنامه برقراری صلح در افغانستان»^۱ را امضا کردند. بر اساس این توافقنامه، طالبان موظف شد به خشونت پایان دهد، آتش‌بس دائمی و همه‌جانبه را بپذیرد، به گروه‌های افراطی اجازه حملات تروریستی علیه ایالات متحده یا کشورهای دیگر را از مناطق تحت کنترل خود ندهد و گفت‌وگوی مستقیم با نیروهای دولت افغانستان را بپذیرد.

ازبکستان نیز از طریق روند صلح، به منزله یک بازیگر صلح‌طلب در خط مقدم قرار گرفت، هیچ جزئیاتی را بدون رضایت طرفین فاش نکرد و عملکرد مطلوبی در فراهم کردن بستر مورد نیاز برای گفت‌وگوهای مستقیم به جا گذاشت.

ازبکستان در ژوئیه ۲۰۲۲، یازده ماه پس از سقوط دولت جمهورییت، میزبان سومین کنفرانس بین‌المللی خود در مورد افغانستان در چند سال گذشته بود. این مجمع که بر توسعه اقتصادی و مسائل امنیتی متمرکز بود، با حضور بیش از ۱۰۰ نماینده از ۳۰ کشور جهان برگزار شد. جنجالی‌تر از همه اینکه رهبران طالبان را با دیپلمات‌های آمریکایی به یک اتاق آورد (VOA)

^۱. Doha Accord

(News Agency, 2022). این کنفرانس مهم بود زیرا نشان داد که دولت میرضیایف فارغ از اینکه چه کسی در قدرت است، مایل است با نیروهای مؤثر افغانستان همکاری کند.

در دوره کریم‌اف ازبکستان روابط گرمی با افغانستان نداشت. از ریاست‌جمهوری میرضیایف در ۲۰۱۶، او سیاست خارجی کشور را با این استدلال که افغانستان باثبات یک منطقه باثبات را به ارمغان می‌آورد، دوباره تنظیم کرد. او ضمن تلاش برای ارتقای روابط با دولت کابل، چنان‌که پیش‌تر اشاره شد به رابطه با طالبان نیز توجه نشان داد و کوشید که از قبیل این نقش‌آفرینی برای روابط تاشکند با واشنگتن نیز فرصت‌سازی‌های جدیدی صورت دهد. موضوعی که مورد استقبال واشنگتن قرار گرفت و به برقراری گفتگوهای استراتژیک بین واشنگتن و تاشکند در زمینه افغانستان منجر شد و سبب شد که ایالات متحده از ازبکستان بخواهد که روابطش با طالبان را حفظ کند (The Diploamt, 2023).

پس از خروج نیروهای آمریکایی و ناتو و فروپاشی نظام جمهورییت در ۲۰۲۱، در غرب تمایل چندانی برای ادامه حضور در افغانستان وجود ندارد. ازبکستان این را می‌بیند و می‌داند که باید نقشی ایفا کند. تاشکند مدعی کمک به حل همه مشکلات افغانستان نیست، اما می‌تواند برای حفظ موضوع افغانستان در فهرست اولویت‌های برنامه‌های سیاست جهانی تلاش کند. میزبانی از کنفرانس‌هایی با موضوع افغانستان یکی از تاکتیک‌های این استراتژی گسترده‌تر برای درگیر نگه داشتن جهان در حل و فصل فوری‌ترین مشکلات افغانستان است (Bowman, 2021). موضوعی که مقامات طالبان نیز به آن اذعان کردند.

هر چند با گذشت زمان قدری از نگرانی‌های امنیتی دولت‌های آسیای مرکزی از افغانستان پسا سقوط دولت جمهورییت کاسته شده است، اما رویدادهایی نظیر شلیک سه موشک از خاک افغانستان به سمت ازبکستان در فاصله آوریل تا ژوئیه ۲۰۲۲ (Khama Press, 2022) نشانه‌هایی بوده از اینکه به‌رغم تضمین‌های طالبان، این گروه کنترل کامل شمال افغانستان را در اختیار ندارد. در ضمن به دلیل این که طالبان توسط جامعه بین‌المللی به رسمیت شناخته نمی‌شود، تأمین مالی مؤسسات مالی بین‌المللی برای حمایت از پروژه‌های زیربنایی که افغانستان را به آسیای مرکزی متصل می‌کند، چشم‌انداز روشنی ندارد. تاشکند مشتاق تسهیل گفتگو و درک متقابل بین جامعه جهانی و طالبان است. بااین حال شائبه‌های جدی در مورد فراگیر بودن دولت طالبان، سیاست آنها در قبال تأمین حقوق زنان، گروه‌های قومی و فرقه‌ای مختلف و آزادی مطبوعات وجود دارد که موانع مهم مشروعیت‌یابی بین‌المللی آنها است (Dipali Mukhopadhyay, 2022).

طالبان از ابتدای به قدرت رسیدن با اختلافات جناحی داخلی علاوه بر مسئله اپوزیسیون گسترده و متنوع روبرو بوده است. ضمن آنکه طالبان موفق شده که تسلط خود بر افغانستان را تداوم بخشد، اما به نظر می‌رسد که در بسیاری از حوزه‌های مهم موفق نبوده است. تصمیمات ناسازگار و اختلافات ایدئولوژیک داخلی منجر به سیاست‌های متفاوت در مورد آموزش زنان، آزادی‌های اجتماعی و بسیاری از مسائل مهم شده است؛ بنابراین، توافقات حاصل شده در مذاکرات با نمایندگان این گروه ممکن است به اقدامات سیاسی تبدیل نشود، چراکه مشخص نیست که واقعاً چه کسی از طرف طالبان صحبت می‌کند. ضمن آنکه گروه‌هایی در تقابل با طالبان در داخل افغانستان فعال هستند که هرچند بعید است طالبان را سرنگون کنند، اما می‌توانند از تحکیم قدرت این گروه جلوگیری کنند (Sinha, 2022). و این جدای از سناریونویسی‌های قدرت‌های بین‌المللی است که افغانستان دست‌کم در ۵ دهه اخیر متأثر از سیاست‌ها و راهبردهای آنان بوده است. در چنین شرایطی کماکان همسایگان افغانستان، از جمله ازبکستان خود را با چشم‌اندازی مبهم در قبال آینده این کشور مواجه می‌بینند.

نتیجه‌گیری

ضرب‌المثلی ازبکستانی می‌گوید: اگر همسایه‌ات آرام باشد، تو نیز آرام خواهی بود (کوشنینگ تینچ - سن تینچ)، ماهیت سیاست خارجی ازبکستان در قبال افغانستان را می‌توان در همین ضرب‌المثل جست که عبارت است از نگرانی ازبکستان از تسری بی‌ثباتی و ناامنی از افغانستان به این کشور، و این در شرایطی است که وضعیت سیاسی و اجتماعی داخلی افغانستان که می‌توان آن را «بی‌ثباتی که شکل باثباتی به خود گرفته است» توصیف کرد، در سه دهه اخیر منشأ تهدید مستقیم برای ثبات کل منطقه آسیای مرکزی و به‌ویژه تاجیکستان و ازبکستان بوده است. ازبکستان به دلیل عوامل ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی یکی از بازیگران کلیدی در میان کشورهای همسایه افغانستان در موضوع روند صلح این کشور به شمار می‌رود و نمی‌توان نقش این کشور را در پروژه‌های صلح‌سازی افغانستان نادیده گرفت، هر چند که در سطح کلان بین‌المللی، و در مقایسه با کنشگران اصلی صحنه افغانستان، یک دولت کوچک محسوب می‌شود. از آنجاکه ازبکستان مسائل افغانستان را در ارتباط با حوزه امنیت ملی خود می‌داند همواره به نحوی در مسائل افغانستان دخیل بوده است و سیاست‌های اعلامی و اعمالی خود را در این قبال این کشور دنبال کرده است، تفاوت دوره کریم‌اف و میرضیایف تفاوت در مشی آنها، یکی سیاست درهای بسته و دیگری سیاست درهای باز بوده است. هم

کریم‌اف و هم میرضیایف با افغانستان زیر سیطره طالبان به تعامل برخاستند، اما سیاست کریم‌اف بیشتر معطوف به موضوعات امنیتی و نظامی، و سیاست میرضیایف با وجوه اقتصادی پررنگ و حتی به گونه‌ای فرصت‌سازی از استقرار طالبان بوده است. کریم‌اف در فضای پس از یازده سپتامبر و اشغال افغانستان به همکاری با آمریکا پرداخت و فرودگاه نظامی خان‌آباد را در اختیار آنها قرار داد که البته این همکاری با وقوع شورش اندیجان و تنش دیپلماتیک در روابط تاشکند و کشورهای غربی فروکش کرد، اما میرضیایف کوشید تا به همکاری با راهبردهای آمریکا در افغانستان بپردازد و در فرایند مصالحه واشنگتن و طالبان به ایفای نقش پرداخت، تا جایی که حتی اعتراض دولت اشرف غنی را هم برانگیخت، مجموعه عملکردی که تجلیل طالبان و واشنگتن را به دنبال داشت. در ادامه نیز میرضیایف، خروج نیروهای آمریکایی و ناتو از افغانستان و فروپاشی نظام جمهوریت، و بی‌میلی غرب برای تداوم حضور در افغانستان را فرصتی برای حضور بیشتر در این کشور دانسته و کوشیده از این حضور و فعالیت در جهت کسب وجهه بین‌المللی و فرصت‌سازی برای کنشگری‌اش در مجامع منطقه‌ای و بین‌المللی سود جوید. افغانستان فارغ از دولتی که در کابل بر سر کار باشد، یکی از محورهای طرح‌های استراتژیک دولت میرضیایف برای نقش‌آفرینی در اتصال آسیای مرکزی و جنوبی است. در مقوله صلح افغانستان، تاشکند هم مایل به برقراری ثبات در این کشور در جهت کاهش ریسک‌های مترتب از وضعیت بی‌ثبات افغانستان برای ازبکستان است و هم مایل به حضور در اقتصاد افغانستان است. میرضیایف در کنفرانس مارس ۲۰۱۸ در تاشکند گفت: «افغانستان امن به معنای ازبکستان امن، آسیای جنوبی و مرکزی مرفه و باثبات است».

باید توجه داشت که ازبکستان به موازات سیاست اعلامی خود در فرآیند صلح‌سازی و ایجاد ثبات در افغانستان، کوشیده که از ابزارهای قدرت و نفوذ خود در این کشور نیز استفاده کند. حمایت دولت ازبکستان از گروه‌های ازبک افغانستان، که در دوران جنگ‌های داخلی افغانستان بیشتر معطوف به نیروهای جنبش ملی اسلامی افغانستان تحت فرماندهی دوستم بود، و البته در دوره‌ای حتی به چاپ پول برای دوستم در ازبکستان و بروز نشانه‌هایی مبنی بر زمینه‌سازی برای دست کم نوعی خودمختاری در شمال افغانستان با محوریت ازبک‌ها پیش رفته بود، در سال‌های اخیر به حوزه‌های نرم و عرصه‌هایی نظیر آموزش برای جمعیت ازبک افغانستان سوق یافته است. از این رو نمی‌توان سیاست ازبکستان در قبال افغانستان را به اعلام مواضع رسمی تاشکند و جهت‌گیری‌های آشکار آن مقید و محدود دانست.

منابع و مأخذ

فارسی

- اسلامی، محسن (۱۳۹۶)، بررسی علل نفوذ داعش در آسیای مرکزی و پیامدهای احتمالی آن. فصلنامه پژوهشنامه های راهبردی سیاست، سال ششم، شماره ۲۱. ۲۲۵ - ۲۵۰.
- ایلماز، احسان (۱۳۹۴)، عملکرد متفاوت حزب التحریر: موفقیت در ازبکستان و بریتانیا و بن‌بست در مصر و ترکیه، مجموعه مقالات افراط‌گرایی در آسیای مرکزی، انتشارات الهدی.
- آقایی، سید داود (۱۳۹۳). بررسی نقش بنیادگرایی اسلامی در آسیای مرکزی. فصلنامه تحقیقات سیاسی بین المللی دانشگاه آزاد اسلامی، شماره هجدهم، ۱ - ۳۹.
- جوستوزی، آنتونیو (۱۴۰۲)، «آیا جنبش اسلامی ازبکستان فروپاشیده است؟» خبرگزاری بی‌بی‌سی فارسی، مشاهده در تاریخ ۲۵/۱/۱۴۰۳ از <https://www.bbc.com/persian/articles/cydg7042gdpo>
- خبرگزاری افق (۱۳۹۸)، «آمریکا از مشارکت ازبکستان در افغانستان تشکر کرد». مشاهده در تاریخ ۲۲/۷/۱۴۰۲ از <https://ufuqnews.com/archives/214288>
- خبرگزاری ایسنا (۱۴۰۰)، «اظهارنظر ازبکستان درباره امکان احداث پایگاه‌های آمریکایی در این کشور». مشاهده در تاریخ ۲۱/۸/۱۴۰۲ از isna.ir/xdJc87
- خبرگزاری ایسنا (۱۴۰۱)، «داعش مسئولیت حمله موشکی به ازبکستان را پذیرفت». مشاهده در تاریخ ۱۵/۸/۱۴۰۲ از isna.ir/xdLtYQ
- خبرگزاری تسنیم (۱۳۹۴)، «عثمان غازی رهبر حرکت اسلامی ازبکستان کشته شد». مشاهده در تاریخ ۱۲/۸/۱۴۰۳ از <https://tn.ai/941711>
- خبرگزاری شفقنا، (۱۳۸۹)، شمال افغانستان؛ پناه‌گاه جدید گروه تروریستی حرکت اسلامی ازبکستان؟ مشاهده در تاریخ ۱۲/۳/۱۴۰۳ از <https://af.shafaqna.com/FA/213389>
- خبرگزاری فارس (۱۴۰۰)، «ازبکستان و افغانستان امکانات توسعه تجارت مرزی را بررسی کردند». مشاهده در تاریخ ۱۲/۶/۱۴۰۲ از <https://shorturl.at/0qSG2>
- طائی، علی، (۱۳۹۴)، «حرکت اسلامی ازبکستان در عراق و سوریه چه می‌کند؟ زیر پوست داعش در آسیای مرکزی و افغانستان». نشریه دیپلماسی ایرانی، مشاهده در تاریخ ۱۱/۱۰/۱۴۰۲ از <http://irdiplomacy.ir/fa/tag/72497/>
- عظیموا سید، گول نوزا (۱۳۸۵)، «فعالیت حزب‌التحریر در آسیای مرکزی»، ترجمه یوسف محمودی. ماهنامه ایراس، شماره ۹، مشاهده در تاریخ ۲۹/۱۱/۱۴۰۲ از <https://ensani.ir/fa/article/79383/>
- کولائی، الهه (۱۳۸۴)، زمینه‌های بنیادگرایی اسلامی در آسیای مرکزی، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۶۷، ۲۰۱ - ۲۲۴.
- کولائی، الهه (۱۳۹۴)، سیاست و حکومت در آسیای مرکزی، تهران، انتشارات سمت.
- ماکارنکو، تامارا (۱۳۸۱)، نگاهی به وهابیت در ازبکستان، ترجمه علیرضا قاسمی، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۳۸. ۲۳۸ - ۲۵۵.
- موسوی، سید رسول (۱۳۸۴)، ازبکستان: در مسیر انقلاب یا اصلاحات؟، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۴۹. ۷ - ۳۶.

لاتین

- Address by the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev at the international conference on Afghanistan «Peace process, security cooperation and regional connectivity** (2018). available at: <https://religions.uz/en/news/detail?id=803> (accessed on: 12/31/2022).
- Afghanistan-Trans Project Faces Challenges Following Taliban Takeover** (2023). available at: <https://8am.media/eng/afghanistan-trans-project-faces-challenges-following-taliban-takeover/> (accessed on: 12/12/2023)
- Central Asia - Afghanistan dialogue format to be created** (2017). available at: <http://tashkenttimes.uz/world/1793-central-asia-afghanistan-dialogue-format-to-be-created> (accessed on: 12/31/2022).
- Envoy Says Uzbekistan Will Mediate Afghan Peace Talks** (2018). available at: <https://tolonews.com/afghanistan/envoy-says-uzbekistan-will-mediate-afghan-peace-talks> (accessed on: 12/31/2022).
- "Nearly 30 Nations Engage with Taliban at Tashkent Conference** (2022). available at: <https://www.voanews.com/a/almost-30-nations-engage-with-taliban-at-tashkent-conference-/6676107.html> (accessed on: 12/31/2022).
- President Shavkat Mirziyoyev addressed the 72nd Session of the United Nations General Assembly.** (2017). available at: <https://www.uzavtoyul.uz/en/post/ozbekiston-prezidenti-shavkat-mirziyoyev-bmt-bosh-assambleyasining-72sessiyasida-nutq-sozladi.html> (accessed on: 12/30/2022).
- Speech by mawlawi amir muttaqi minister of foreign affairs at conference on Afghanistan in Tashkent** (2022). available at: <https://mfa.gov.af/en/speech-by-mawlawi-amir-muttaqi-minister-of-foreign-affairs-at-conference-on-afghanistan-in-tashkent/> (accessed on: 12/31/2022).
- Statement of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Uzbekistan** (2018). available at: <https://uza.uz/en/posts/statement-of-the-ministry-of-foreign-affairs-of-the-republic-18-06-2018> (accessed on: 12/31/2022).
- Taliban sending signs it is interested in Afghan peace talks, Mattis says** (2018). available at: <https://www.nbcnews.com/news/world/taliban-sending-signs-it-interested-afghan-peace-talks-mattis-says-n856051> (accessed on: 12/31/2022).
- Tashkent to Host a High-Level Conference on Afghanistan the global and regional powers, Afghanistan's neighbors will attend the Tashkent International Conference "Peace Process, Security Cooperation and Regional Connectivity** (2018). available at: <https://www.un.int/uzbekistan/fr/news/tashkent-host-high-level-conference-afghanistan-global-and-regional-powers-afghanistan%E2%80%99s> (accessed on: 12/31/2022).
- Uzbek Foreign Minister Meets Taliban's Leadership** (2019). available at: <https://mfa.uz/en/press/news/2019/03/18029/> (accessed on: 12/31/2022).
- Uzbek-Afghan-Pak Railway Project: A potential 'game-changer' for Pakistan** (2023). available at: <https://www.pakistantoday.com.pk/2023/09/11/uzbek-afghan-pak-railway-project-a-potential-game-changer-for-pakistan/#:~:text=This%20ambitious%20railway%20endeavor%2C%20spanning,Kohat%20railway%20track%20in%20Pakistan.> (accessed on: 12/12/2023)
- Uzbekistan denies reports of missile attack from Afghanistan** (2022). available at: <https://www.khaama.com/uzbekistan-denies-reports-of-missile-attack-from-afghanistan-74832/> (accessed on: 12/31/2022).
- Выступление Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева на международной конференции по Афганистану: «Мирный процесс, сотрудничество в сфере безопасности и региональное взаимодействие»**

(2018). available at: <https://www.president.uz/ru/lists/view/1601> (accessed on: 12/27/2022).

Инициатива Президента Узбекистана И.А.Каримова о создании Зоны, свободной от ядерного оружия в Центральной Азии, воплотилась в реальность, available at: <https://uzbekistan.lv/инициатива-президента-узбекистана-и/> (accessed on: 12/2/2022).

Инициативы Президента Узбекистана играют важную роль в установлении мира и стабильности в Афганистане (2020). available at: <https://xs.uz/ru/post/initiatiivy-prezidenta-uzbekistana-igrayut-vazhnyuyu-rol-v-ustanovlenii-mira-i-stabilnosti-v-afganistane> (accessed on: 12/30/2022).

Как устроена экономика Афганистана и что туда поставляет Узбекистан (2021). available at: <https://www.gazeta.uz/ru/2021/08/23/uzb-afg/> (accessed on: 12/27/2022).

Узбекистан поможет Афганистану восстановить текстильную отрасль (2019). available at: <https://www.gazeta.uz/ru/2019/04/08/textile/> (accessed on: 12/30/2022).

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Афғонистон бўйича “Тинчлик жараёни, хавфсизлик соҳасида ҳамкорлик ва минтақавий шериклик” мавзусида ўтказилган халқаро конференциядаги нутқи (2018). available at: <https://uza.uz/uz/posts/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-af-o-27-03-2018> (accessed on: 12/30/2022).

Узбекско-афганское соглашение в сфере электроэнергетики направлено на достижение долгосрочных интересов (2020). available at: <https://isrs.uz/ru/xalqaro-hamkorlik/ismi-uzbeksko-afganskoe-soglasenie-v-sfere-elektroenergetiki-napravleno-na-dostizenie-dolgosrocnyh-interesov-i-strategiceskih-celej-dvuh-stran-i-vsego-regiona> (accessed on: 12/30/2022).

Balkh Railway Department Sends Technical Staff for Practical Training at Sogdiana Trans-Uzbekistan (2023). available at: <https://bnn.network/breaking-news/social/balkh-railway-department-sends-technical-staff-for-practical-training-at-sogdiana-trans-uzbekistan/> (accessed on: 6/23/2023)

Islamic Movement of Uzbekistan (2019). Center for International Security and Cooperation (CISAC).

Mazar-Herat-Kandahar railway project to begin this year (2023). available at: <https://www.ariananews.af/mazar-herat-kandahar-railway-project-to-begin-this-year/> (accessed on: 6/23/2023)

SurkhanDarya / new opportunity and prospect (2022). available at: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/uz/un_doc_uzb_Inv_est_in_Surxandarya_eng.pdf. (accessed on: 12/10/2023)

Tahir Yuldashev killed in Aug 27 drone attack (2009). available at: <https://www.globaltimes.cn/content/474472.shtml> (accessed on: 9/6/2023)

Tashkent: International Conference on Central and South Asia: Regional Connectivity, Challenges and Opportunities (2021). available at: <https://www.society.at/tashkent-international-conference-on-central-and-south-asia-regional-connectivity-challenges-and-opportunities/#:~:text=Challenges%20and%20Opportunities%E2%80%9D%20was%20held,linked%20to%20the%20region%20historically.> (accessed on: 12/10/2023)

UN Security Council Report: The Taliban Have Maintained Their Relations with 20 Terrorist Groups (2023). available at: <https://8am.media/eng/un-security-council-report-the-taliban-have-maintained-their-relations-with-20-terrorist-groups/>. (accessed on: 12/11/2023)

- Uzbekistan Experiences the Pitfalls of Peacemaking in Afghanistan** (2019). Available at: <https://www.rferl.org/a/uzbekistan-afghanistan-taliban-peacemaking-pitfalls/30126897.html>. (accessed on: 24/8/2019).
- Uzbekistan May Be America's Key to Combating the Islamic State** (2023). available at: <https://thediplomat.com/2023/09/uzbekistan-may-be-americas-key-to-combating-the-islamic-state/> (accessed on: 12/11/2023)
- World Leaders Adopt Declaration to Shape United Nations for Next Century, As Special Commemorative Meeting Concludes**, (1995). available at: <https://press.un.org/en/1995/19951024.ga8969.html> (accessed on: 12/13/2023)
- Афганский вектор современной внешней политики Узбекистана** (2023). available at: <https://afghanistan.ru/doc/150247.html> (accessed on: 6/23/2022)
- Афганский вектор современной внешней политики Узбекистана** (2023). available at: <https://afghanistan.ru/doc/150247.html> (accessed on: 6/23/2022)
- НАТО и Узбекистан**, available at: <https://xn--80azep.xn--p1ai/ru/uzbekistan.html> (accessed on: 12/30/2022).
- Отношения Узбекистана с движением «Талибан» – история с продолжением**, (2019). available at: https://dzen.ru/media/ritmeurasia/otnosheniia-uzbekistana-s-dvijeniem-taliban--istoriia-s-prodoljeniem-5d53c22e9c944600ad2ab86b?utm_referer=www.google.com (accessed on: 9/5/2023)
- Сурхандарьинская область**, available at: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Халкабад_\(Сурхандарьинская_область\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Халкабад_(Сурхандарьинская_область)) (accessed on: 12/30/2022).
- Akmalov Shaislam (2009). **Uzbekistan's Role in Stability and Development of Afghanistan**, available at: https://www.jstor.org/stable/42909229#metadata_info_tab_contents (accessed on: 12/30/2022).
- Dipali Mukhopadhyay (2022). **The Taliban Have Not Moderated**, available at: <https://www.foreignaffairs.com/afghanistan/taliban-have-not-moderated> (accessed on: 12/31/2022).
- Donovan, Jeffrey (2003). **U.S.: Diplomat Sees Growing Terrorism Challenge In Central Asia**, available at: <https://www.rferl.org/a/1104836.html> (accessed on: 9/6/2023)
- <http://www.uzbekistan.org.ua/ru/vneshnyaya-politika/strany-s-kotorymi-uzbekistan-ustanovil-diplomaticheskie-otnosheniya.html> (accessed on: 12/27/2022).
- <https://mift.uz/ru/menu/ob-uzbekistane> (accessed on: 12/27/2022).
- <https://uza.uz/ru/posts/poslanie-prezidenta-respubliki-uzbekistan-shavkata-mirziyeevas-28-12-2018> (accessed on: 12/27/2022).
- <https://www.britannica.com/place/Afghanistan> (accessed on: 12/27/2022).
- Karlyn Bowman (2021). **The War in Afghanistan: A Polling Post-Mortem**, available at: <https://www.forbes.com/sites/bowmanmarsico/2021/07/08/the-war-in-afghanistan-a-polling-post-mortem/?sh=567016086214> (accessed on: 12/31/2022).
- Melin, Molly M (2013). **When States Mediate**, available at: <https://elibrary.law.psu.edu/jlia/vol2/iss1/10/> (accessed on: 12/31/2022).
- Pritchett S.A (2020). **Transformation of Uzbekistan's Approaches to Afghanistan after 2016**, available at: <https://journals.rudn.ru/internationalrelations/article/view/25282/18926#> (accessed on: 12/13/2023)
- Rhea Sinha (2022). **Taliban's takeover: Challenges in establishing control**, available at: <https://www.orfonline.org/expert-speak/talibans-takeover/> (accessed on: 12/31/2022).
- Rotar, Igor. (2014). **Will 'Dostumistan' be established near Afghanistan's border with Uzbekistan?** The JamesTown Foundation. available at:

- <https://jamestown.org/program/will-dostumistan-be-established-near-afghanistans-border-with-uzbekistan/> (accessed on: 17 May 2024)
- Samuel Ramani (2019). **Can Uzbekistan Help Mediate the Afghan Conflict?**, available at: <https://thediplomat.com/2018/07/can-uzbekistan-help-mediate-the-afghan-conflict/> (accessed on: 12/31/2022).
- Sarukhanyan Yuriy (2019). **Afghan Traditions of the Uzbek Foreign Policy**, available at: <https://cabar.asia/en/afghan-traditions-of-the-uzbek-foreign-policy>. (accessed on: 12/13/2023)
- Stokke, Kristian (2014). **Peace-building as Small State Foreign Policy**, available at: https://www.researchgate.net/publication/261100425_Peace-building_as_Small_State_Foreign_Policy (accessed on: 12/30/2022).
- Sultan Barakat (2014). **Qatari Mediation: Between Ambition and Achievement**, available at: <https://www.brookings.edu/research/qatari-mediation-between-ambition-and-achievement/> (accessed on: 12/31/2022).
- Tetsuro IJI, Hideki Fuchinoue (2009). **Toward a Better Understanding of Multiparty Mediation in International Relations**, available at: <https://heiwa.hiroshima-u.ac.jp/JNL/31/iji31.pdf> (accessed on: 12/31/2022).
- Uzbekistan Exports to Afghanistan** (2023). <https://tradingeconomics.com/uzbekistan/exports/afghanistan>, (accessed on: 6/23/2023)
- Дмитрий Верхотуров (2010). **В Афганистане началась эпоха железных дорог**, available at: <https://afghanistan.ru/doc/16754.html> (accessed on: 12/30/2022).
- Дубнов, Аркадий. (2005). **“Дустум Идет В Наступление” Institute for War & Peace Reporting**. Available at: <https://iwpr.net/ru/global-voices/dustum-idet-v-nastuplenie> (accessed on: 17/2/2024).
- Исмаилович, Эргашев Бахтиёр (2021). **Внешняя Политика Узбекистана В Отношении Афганистана В Постсоветский Период: Этапы, Принципы, Основные Направления И Результаты**, available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/vneshnyaya-politika-uzbekistana-v-otnoshenii-afganistana-v-postsovetskiy-period-etapy-printsipy-osnovnye-napravleniya-i-rezultaty> (accessed on: 12/26/2022).
- Максим Енисеев (2019). **Афганистан остался на центральном месте во внешней политике Узбекистана в 2019 году**, available at: https://central.asia-news.com/ru/articles/cnmi_ca/features/2019/01/10/feature-01 (accessed on: 12/30/2022).
- Мелибаев, Навруз (2019). **Что связывает Узбекистан и Афганистан кроме общей границы и вопросов безопасности?**, available at: <https://cabar.asia/ru/chto-svyazyvaet-uzbekistan-i-afganistan-krome-obshej-granitsy-i-voprosov-bezopasnosti> (accessed on: 12/27/2022).
- Мирзоев С.Т (2019). **Афганистан Во Внешней Политике Республики Узбекистан**, available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/afganistan-vo-vneshney-politike-respubliki-uzbekistan> (accessed on: 12/30/2022)
- Притчин, С.А. (2020). **Трансформация подходов Узбекистана к Афганистану после 2016 года**, available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/transformatsiya-podhodov-uzbekistana-k-afganistanu-posle-2016-goda> (accessed on: 12/27/2022).
- Фахим, САБИР (2013). **Афганистан и Узбекистан: из прошлого в будущее вместе**, available at: <https://afghanistan.ru/doc/57523.html> (accessed on: 12/27/2022).